

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA’NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

İsmail ASOĞLU*

ÖZ

Bu çalışma, 1897 Osmanlı-Yunan Harbinin sevk ve iâşe süreçlerini, cephe hattından ziyade askerî lojistik merkezi olarak kullanılan Selanik üzerinden değerlendirmektedir. Amaç III. Ordu Müşiri Kâzım Paşa’nın cephe gerisindeki faaliyet ve raporları üzerinden Osmanlı Devleti’nin seferberlik kapasitesinin sınırlılıklarını ortaya koymaktır. Bu muharebe, temelde 1878 Berlin Antlaşması sonrası Yunanistan’ın süregelen yayılma eğilimlerinden kaynaklıydı. 1896’da Girit Adası’nın işgaliyle beliren savaş ihtimali ise Osmanlı Devleti’ni zarurî olarak harp hazırlığına sevk etmişti. İstanbul merkez kumandanı iken 1896’da III. Ordu müşiri olarak tayin edilen Kâzım Paşa da askerî birliklerin sevk ve organizasyonundan sorumlu olmuştu. Kâzım Paşa’nın savaş öncesi ve başlangıcı sonrasına ait raporları, Osmanlı ordusunun teçhizat yetersizliği, nakliye ve iletişim hatlarındaki aksamalar ile hayvan kayıpları nedeniyle ciddi lojistik sıkıntılar içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Mabeyn-i Hümayun kâtibi Mehmet Kâmil Beyefendi’ye sunulan raporunda ise Rum ve Bulgar çetelerin varlığını dinî ve coğrafi nedenlere dayandırmış, etkili bir istihbarat ağına duyulan ihtiyacın altını çizmişti. Savaş öncesi Yunan ordularının hazırlıklarına karşın Osmanlı askerî kuvvetlerini zayıf gören Paşa, bölgedeki muharebe kapasitesinin artırılmasından yana olmuştur. Bununla birlikte Selanik hattının korunmasını yalnız dış tehdit açısından değil milliyetçi hareketlilik bakımından da bir iç güvenlik meselesi olarak tanımlamıştır. Ancak Selanik ve çevresinin güvenliğini sağlamaya yönelik ısrar ve adımları, III. Ordu müşirliğinden azledilip, Yanya kolordu müfettişliğine tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır. Çalışma kapsamında, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri ile Askerî Tarih Arşivlerinde bulunan çeşitli idari birimler arasındaki yazışmalar kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kâzım Paşa, Selanik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Şanlıurfa, ORCID: orcid.org/0000-0002-5418-0161, E-posta: iasoglu@harran.edu.tr

**1897 OTTOMAN-GREEK WAR IN THE REPORTS OF THE
3RD ARMY FIELD MARSHAL KÂZIM PASHA: LOGISTICAL
PROCESSES, NEEDS AND MEASURES**

ABSTRACT

This study examines the transportation and supply processes of the Ottoman-Greek War of 1897 through Thessaloniki, which functioned as a military logistics hub rather than a front line. The objective is to unveil the limitations of the Ottoman Empire's mobilization capabilities by analysing the hinterland activities and reports of Field Marshal Kâzım Pasha of the 3rd Army. The war was fundamentally triggered by Greece's ongoing expansionist ambition following the Treaty of Berlin in 1878. The prospect of war, which emerged with the occupation of Crete in 1896, inevitably compelled the Ottoman Empire to undertake military preparations. While serving as the Central Commander of Istanbul, Kâzım Pasha was appointed as the 3rd Army Field Marshal in 1896 and was responsible for dispatching and organizing military units. Kâzım Pasha's reports, both before the war and in the days following its beginning, reveal that the Ottoman army faced serious logistical difficulties due to inadequate equipment, disruptions in transportation and communication lines, and losses of pack animals. In his report submitted to the *Mabeyn-i Hümayun*'s (Secretariat of the Ottoman Sultan) Clerk Mehmet Kamil Bey, he based the existence of Greek and Bulgarian gangs on religious and geographical reasons and emphasized the necessity for an effective intelligence network. Following an assessment of the pre-war readiness of Greek armies, Kâzım Pasha perceived the Ottoman military forces as insufficiently prepared and advocated for improving combat capacity in the region. In addition, he defined the protection of the Thessaloniki line as an issue of internal security, addressing not only external threats but also nationalist movements. However, his insistence and efforts towards ensuring the security of Thessaloniki and its surroundings resulted in his dismissal from the 3rd Army Field Marshalship and his appointment as the inspector of the Yanya (Ioannina) Corps. As part of the study, the correspondence between various administrative units held in the Presidential Ottoman Archives and the Military History Archives was used as a source.

Keywords: Ottoman, Kâzım Pasha, Thessaloniki.

EXTENDED ABSTRACT

Despite the border adjustments of the 1878 Treaty of Berlin, Greece's incitement of the Cretans to revolt against the Ottoman Empire accelerated the process leading to the 1897 Ottoman-Greek War. Even though Alexander Karatheodori Pasha, Turhan Pasha, and George Berovich Pasha were

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

successively appointed as head of the island's administration by 1895, Greece provocations on Crete continued. The deployment of troops to the island under the command of Colonel Timoleon Vassos, along with ships under the command of Prince George, increased the possibility of war between the two sides. With the involvement of the great powers, the Ottoman Empire, which had appointed Field Marshal Ethem Pasha as commander of the Elassona army, began war preparations and issued a mobilization order on February 15th. As the war was fought primarily in the Epirus and Thessaly regions, the city of Thessaloniki became an important supply line. The Ottoman Empire consisted of seven armies and two independent divisions, with the 3rd Army stationed in Thessaloniki. The use of the railway for transporting soldiers and war equipment made Thessaloniki particularly important. The possibility of rebellion due to the city's Greek population was also not overlooked. Since the Thessaloniki-Alexandroupolis railway line was used for military shipments, Thessaloniki was among the first targets. Greeks forces even attempted to intercept supplies along this line. With the increase in border violations, and after consulting with Serasker Rıza Pasha, the Sultan was forced to approve the war against Greece. On April 17th, Ethem Pasha was given the final order to begin the offensive.

A series of preparations had been made both on the battlefield and behind the front lines. The name of Field Marshal Kazım Pasha (Kâzım Alpan), who reported daily to the Seraskerlik on the logistical processes in the hinterland from the beginning of the war until his dismissal on May 8th, is rarely encountered in the academic literature relating to the war. Born in Chios in 1839, Pasha was the brother of Grand Vizier Ahmet Esat Pasha (1828-1875). Having risen through the ranks of the Military Staff, Pasha reached the rank of Field Marshal on July 17, 1896, and he was appointed as the Field Marshal of the 3rd Army in Thessaloniki shortly before the war. The Field Marshal, who was responsible for the military command and organization of the 1897 war, also reported on measures that could be taken against the gangs in the region. One of the first reports prepared by Kazım Pasha, based on his experiences while in Thessaloniki, covered the measures that could be taken against the gangs in the field. According to him, the bandits and similar groups in the region were an organized movement with political and military goals related to the Ottoman Empire's weakness in the Balkans. Although not officially recognized, some nationalist groups were supplying money, weapons, and ammunition, indicating that banditry could not be viewed solely as mere banditry. The Pasha, who considered the ethnic and religious ties between the border countries and Ottoman subjects as risky, pointed out that this connection facilitated cooperation among them. In

addition to administrative measures, intelligence gathering mechanisms needed to be activated, and intelligence officers serving the Ottoman Empire should be stationed at key points along the border. In short, according to the Pasha, two things were crucial in combating the gangs: Accurate information had to be obtained by all available means, and intelligence officers had to make sufficient efforts in the fight against the gangs. Furthermore, according to the Pasha, the Ottoman army was largely unreinforced inadequately equipped. The inability to pay the allocations for the military forces on time was another problem.

Military needs and the challenging deployment processes of units constituted a significant portion of the reports from the hinterland. For example, the unit designated as reserve troops lacked uniforms. The shortage of weapons in regiments and battalions was presented as another problem. The lack of telegraph lines between military points was one of the obstacles that made it difficult to transmit orders and monitor developments on the front line. The poor condition of the roads had caused similar troubles. Orders had been given to the supervisory and provincial administrations to repair roads unsuitable for the transport of explosive ordnance and heavy military cargo. The army also suffered from shortages of uniforms, tents, and rifles. Although tents were sent from Istanbul, they were insufficient. Many battalions that had arrived in Thessaloniki from Anatolia lacked tents. Some battalions were completely without tents. Due to a lack of uniforms, some volunteer soldiers were sent to the battlefield wearing the clothes they had on.

As of March 1st, Kazım Pasha reported that the existing military force needed to be increased to counter the concentration of military units along the Ottoman-Greek border. Although military units in Ellassona, Skopje, Veria and Crete had been shifted to different locations, they were still insufficient for border security. According to Kazım Pasha, neither reducing troop numbers nor dispersing them across multiple locations was feasible. The lack of sufficient wagons and locomotives on the railway supply lines delayed the deployment of military forces. The railway officials also overlooked this issue. As war approached, both Bulgarians and Serbs in the region began to mobilize. News arrived that Serbia had started calling its soldiers to arms. Moreover, the Serbian government had halted all commercial activity towards Ottoman territories and other regions. Serbia also organized the arming and mobilizing of the Christian population in Ottoman territories. The Ottoman army's deployment to the Ioannina and Ellassona areas had weakened its military strength against attacks by Bulgarian gangs. According to Kazım Pasha, military presence should be maintained in every region. Another warning from the Pasha concerned

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

attacks from the sea. In the event of a declaration of war against Greece, areas with large Greek populations, such as Kassandreia and Thessaloniki, would become vulnerable to attacks from the sea.

Even before the outbreak of the war, hospitals lacked sufficient bed capacity. Beds and various supplies needed for the stationary and mobile hospitals on the front lines were sent from Istanbul to Thessaloniki and from there, gradually to other areas in need. Nevertheless, it was necessary to increase the number of beds at the Thessaloniki hospital from 450 to 1500, and in the Manastir hospital from 350 to 1000. The local population met some of the needs. Prominent women of Thessaloniki even formed a commission. Following this initiative, efforts were undertaken to procure beds, clothing, and additional supplies for the Thessaloniki hospital. Furthermore, a group of Jewish women from Thessaloniki donated 25 Ottoman liras to be used in the surgery room of the Thessaloniki military hospital, as a token of their gratitude towards the Sultan. As isolated incidents, internal discipline problems within the army were tackled during the war. Discipline failures, such as the unnecessary waste of ammunition, were observed.

Despite the Ottoman navy's weaknesses, precautions were implemented along the coast. Torpedoes were used to protect the coastal military defenses. Although land and rail lines were utilized for military deployments, monitoring and maintaining the usability of the coast and piers were essential for transportation. As a port city, Thessaloniki, having a key railway supply line, needed protection against potential coastal landings. Therefore, Kazım Pasha repeatedly sent telegrams requesting reinforcements for the port's security. The port of Thessaloniki held geopolitical importance as it served as a point of entry and exit to both Rumelia and Anatolia. Due to the possibility of war, it was essential to monitor the coasts continuously from the sea. For example, the Greeks were landing gangs during their movements from the Çayağzı pier at the borderline to Kassandreia. According to Kazım Pasha, protecting the harbour from the sea was impossible with land forces in the current situation. Furthermore, it was necessary to place an electric lighthouse in a suitable location on the coast. Indeed, the Greek fleet, which was visible from the Çayağzı side and expected to attack Katrin, shelled Lefkarye on April 20th. The road to Lefkarye and Kozköy was also cut off. However, no precautions had been taken in Thessaloniki, and the city faced the same danger. Faced with these threats, experts were needed to install cannons in the fortifications, so Şükrü Pasha from Skopje had to be sent to Thessaloniki. Since there were no personnel to operate, fire, or manage the cannons, an instructor and officers were also requested from Istanbul. Although torpedoes were placed at the entrance to the harbour for security

reasons, the frequent visits of some naval vessels belonging to the great powers prevented their use. Furthermore, the lighting of lighthouses at night in the harbors was not suitable from a security standpoint. As Kazım Pasha had stated, the lighthouses in Büyük Karaburun, Epanomi Kassandreia, Şiga, Mount Athos and other coastal areas should not be lit at night.

Kazım Pasha reported in detail on the incoming and outgoing military units and shipments up to the start of the war and continued to submit his personal suggestions and requests. On the evening of April 16, the Greeks launched a border breach, the largest of its kind to date, involving army units. With Greece initiating the war, the Ottoman Empire had to enter the war as well. The Ottoman government officially declared war on Greece on April 17, 1897. At the beginning of the war, the Pasha, noticing the shortage of soldiers in the Manastir region, planned to station three battalions from the Karahisar redif (reserve) division there. However, in accordance with higher orders, these battalions were required to be sent in their entirety to the Thessaloniki front. On the other hand, the Pasha was concerned that the populations of the districts of Kastoria Korçë, and Florina, which were largely Greek, might take a pro-Greece stance. The population living on the border had to be kept under Ottoman control because they were susceptible to Greek influence. However, at the beginning of the war, it was not possible to send enough soldiers to the districts of Manastir, Korçë, Kastoria, and Ohrid. Instead, the number of soldiers in the region was increased. The aim was to keep the population under surveillance against Greek propaganda and to intervene immediately if Greek gangs infiltrated the interior regions. Since the military units sent to Thessaloniki were deployed to areas of need, not many soldiers remained in Thessaloniki. Since the military units were primarily deployed to the front lines, the number of soldiers available for other regions was limited. For this reason, the supply route for ammunition and provisions was also changed when the offensive plan was being made. Instead of the coastal supply route, which was under threat from the Greek navy, the Thessaloniki-Veria-Servia-Larisa route was put into use.

Although dismissed for his decisions regarding the security of Thessaloniki, Kazım Pasha continued to write recommendations to the Seraskerlik. He considered it essential to have a regular military division stationed in Thessaloniki, which was vulnerable to all kinds of attacks from the sea. If the Greek navy were to launch an attack Thessaloniki, the ensuing chaos could create an opportunity for revolt among the Greek population. Furthermore, any potential destruction of the city's ammunition depots and train stations could disrupt the ongoing military movements of the Ellassona and Ioannina armies. To prevent the landing of Greek troops, the eight

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBI: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

battalions deemed sufficient for the city's defense must be increased to eighteen, as previously allocated. In addition to his responsibilities regarding the deployment of military units, Pasha also took care of the treatment of wounded Ottoman soldiers arriving from the front in Thessaloniki hospitals. On the night of April 28, 210 soldiers from the Ellassona army, wounded and incapacitated, were examined and treated by Medical Officer Iskender and Jaha Pasha. They were given soup and food, and 173 of them, whose wounds were found to be minor, were sent to Istanbul by train.

On May 7th, Field Marshal Ethem Pasha warned that necessary action would be taken against soldiers who were hasty in their work and disregarded warnings, implicitly referring to Kazım Pasha without mentioning his name. According to an urgent telegram sent to Ethem Pasha the following day, Kazım Pasha was dismissed for his complacency in the deployment of troops to Ellassona and for keeping some battalions in Thessaloniki. Pasha continued to report daily on the deployment of the arriving troops until May 8th. Kazım Pasha's concern for the security of Thessaloniki and his independent decisions were the sole reasons for his dismissal. Following his dismissal from the command of the Third Army, he was appointed as the Field Marshal of the 5th Army in Thessaloniki. However, when Abdullah Pasha was ordered to remain in his post as commander of the 5th Army until further notice, Kazım Pasha was sent to Ioannina on an inspection mission.

Giriş

1878 Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni Yunan sınırları üzerinde bazı düzenlemeler yapmayı gündeme getirince Yunanlılar, Teselya'yı tamamen, Epir bölgesini de kısmen ele geçirdi. Bununla yetinmeyen Yunanistan süreç içerisinde Girit Adası'nı da ele geçirme emellerini açıkça belli etmeye başladı.¹ 1881'de Fransızların Tunus'u, 1882'de İngilizlerin Mısır'ı işgal etmeleri, 1885'te Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin birleşmesi, Yunanistan'ı Girit ve Epir'i ele geçirme konusunda daha da cesaretlendirdi.² Adanın Yunanistan'a ilhakı için Atina'da faaliyette bulunan Giritlilerden oluşan bir cemiyet de Etniki Eterya ile iş birliği hâlindeydi. Avrupa'nın yardım vaatlerine güvenen Girit halkının isyanı ile Yunan hükûmetinin

¹ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, Genel Kurmaya Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1982, s. 7.

² Adem Ölmöz, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 95.

Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik girişimleri³ günbegün artarken, 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne doğru giden sürecin zemini de gelişip, genişlemeye başladı. İsyanın teskini amacıyla 1895'te Kara Todori Paşa Girit'e vali olarak tayin edilmişti. Ancak bu defa da adanın Müslüman ahalisinde rahatsızlıklar belirmeye başladı.⁴ Karışıklıkları önleyemeyen Kara Todori'den sonra Girit'in idaresine Turhan Paşa atandı.⁵ O da başarılı olamayınca 28 Haziran 1896'da azledildi ve yerine Sisam Beyi Corce Beroviç Paşa (George Berovich) tayin edildi. Halepa Mukavelenamesinin⁶ yürürlükte olan hükümleri ile genel af ilanı hakkında 4 Temmuz'da bir ferman yayımlansa⁷ da Yunanistan'ın ada üzerindeki tahrikleri devam etti. Üzerine Yunanistan'ın Prens George kumandasındaki gemiler ile Miralay Vasos'un idaresinde adaya asker göndermiş olması, muharebe ihtimalini daha da kuvvetlendirdi. Hatta Miralay Vasos'un Girit'e varır varmaz ada sakinlerine sunduğu beyanat, Girit'i zapt etmeye çalıştıklarının açık göstergesiydi.⁸ Böyle bir harbin başlaması demek Balkanlar'da yeni bir kaosu tetikleyebileceğinden büyük devletler olaya müdahil oldu. Dolayısıyla İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve İtalya donanmaları Girit'i muhasara edip adadaki idareyi ele almışlardı.⁹ Osmanlı Devleti de bunun üzerine Müşir Ethem Paşa'yı Alasonya ordu kumandanlığına tayin ederek harp tedarikine hız verdi.¹⁰ 15 Şubat'ta da savaş kuvvetlerinin dörtte birine seferberlik emri çıkarıldı.¹¹ Yani Osmanlı-Yunan sınırında başlayan 1897 savaşı, Teselya bölgesinde gelişmiş olmasına rağmen açıkçası savaşın gerçek ve yegâne nedeni Girit olmuştu.¹²

³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C. VIII*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 115.

⁴ Edouard Driault, *Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, (Çev.) Nafiz, Muhtar Halid Kitabhanesi, İstanbul 1328, s. 341.

⁵ Driault, *a.g.e.*, s. 342; Ölmez, *a.g.e.*, s. 96.

⁶ Girit Hristiyanlarına hemen hemen muhtar denilecek kadar serbest bir idare bahşeden 23 Ekim 1878 tarihli sözleşme. Daha geniş bilgi için bkz. Cemal Tukin, "Girit", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 90.

⁷ Driault, *a.g.e.*, s. 344.

⁸ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *Musavver Tarih-i Harb*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315, s. 70-71.

⁹ Süleyman Tevfik, *Teselya'da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyâhatim*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313, s. 27; 1897 Türk-Yunan Harbi, s. 8.

¹⁰ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, s. 71.

¹¹ Colmar F. von der Goltz, *Osmanlı-Yunan Seferi 1313/1897*, (Çev.) Yakup Şevki, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Osmaniye Matbaası, Dersaadet 1326, s. 9.

¹² Ayşe Nûkhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 185.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Yunan hükûmetinin Osmanlı aleyhine harp hareketine girişmesi hâliyle sulh ilişkilerini de bozmuştu. Devletler hukukuna göre sefaret heyetinin Yunanistan'daki şebkenderlerinin hemen geri dönmeleri konusunda Atina sefiri Asım Beyefendi'ye haber verilmesi gerekti. Ayrıca İstanbul'da yaşayan Yunan sefirinin ve Osmanlı sınırlarında bulunan konsoloslarının memleketlerine geri dönmeleri hakkında bir tebligat gönderildi. İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerinde bulunan Yunan tüccar ve tebaasının memleketlerine iadesi için de on beş gün müddet tanınmıştı.¹³ Goltz Paşa'nın belirttiğine göre Osmanlı'nın savaş için tedarik edebildiği toplam para on sekiz milyon mark kadardı ki bu para Almanya sefer kuvvetinin bir günlük ihtiyacına ancak yetiyordu. Bu para kıymetçe çok azdı. Yine de devlet seferberliğini bu parayla yapmak zorunda kalmıştı.¹⁴ Harp sahasının coğrafi açıdan uygunsuzluğu savaşın maliyetini bir kat daha artırmıştı. Harbin cereyan ettiği harekât alanı Yenişehir, Tırhala, Çatalca, Loros ve Yanya etrafındaki ovalar dışında genellikle dağlıktı.¹⁵ Epir ve Teselya bölgelerinde gerçekleşen bu savaşta Selanik kenti önemli bir iltisak merkezi olmuştu. Osmanlı Devleti bu dönemde yedi ordu ve iki bağımsız tümenden oluşurken, III. Ordu Selanik'e konuşlanmıştı.¹⁶ Bu ordu dairesi garpta bulunan ve Adriyatik denizine kadar uzayan Selanik, Kosova (merkezi Üsküp), İşkodra, Yanya vilayetleri arazisini kapsıyordu. Yine redif fırka merkezleri arasında Üsküp, Manastır, İzmir ile Selanik vardı. Zaten savaş için öncelikle Selanik'teki III. Ordu nizamiye kıtaları seferber edilmişlerdi.¹⁷ Osmanlı Devleti Goltz Paşa'nın 1886'da yaptığı savaş planını esas almıştı. Bu plana göre, Teselya bölgesinden Atina'ya doğru ilerlenecek ve Atina'nın alınmasıyla nihai sonuca ulaşılabilecekti.¹⁸

Planlamaya göre ilk etapta taburların askerî mevkileri ile tabur merkezlerinin bulunduğu konumlara göre Marmara Denizi ile Karadeniz sahillerindeki iskelelere sevkler yapılacaktı. Bu sevkler için karadan İzmit iskelesine kadar olan tren hatları kullanılacaktı. Tekfur Dağı'na (Tekirdağ) kadar ise denizden nakliyeler yapılacaktı. Tekfur Dağı'ndan İstanbul-Edirne

¹³ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁴ Goltz, *a.g.e.*, s. 11. Serbestoğlu harbin Osmanlı Devleti'ne maliyetinin en az on iki milyon lira olduğunu belirtmektedir; İbrahim Serbestoğlu, "1897 Türk-Yunan Savaşı'nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmîni Meselesi", *OTAM*, 34/Güz 2013, s. 223-243.

¹⁵ *1897 Türk-Yunan Harbi*, s. 12.

¹⁶ Aynı yerde, s. 15.

¹⁷ Goltz, *a.g.e.*, s. 15; Osman Senai, *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Cild-i Evvel, Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, Dersaadet 1314, s. 124.

¹⁸ Adem Ölmez, "1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Epir Cephesinin Savaş Sonucuna Etkileri", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Say 1, Nisan 2009, s. 81.

Hattı üzerinde bulunan Muratlı İstasyonu'na kadar da yürüyüşle gidilecekti. Selanik'e kadar ise trenle nakliye planlanmıştı. Selanik'ten itibaren Alasonya mıntıkasına sevk olunacak askerler ise Karaferye ve Soroviç İstasyonlarına geçeceklerdi. Yanya'daki hareket üssüne gönderilecek kuvvetlerin Manastır'a kadar varmaları için de Selanik-Manastır demir yolu hattı kullanılacak ve bu istasyonlardan itibaren menzil yürüyüşleri yapılacaktı.¹⁹ Dolayısıyla Selanik hem mühimmat hem de askerî nakliye açısından bir aktarım merkezi, iltisak hattı konumunda olmuştu. Şubat'ın üçünden Mart'ın beşine kadar yirmi bir günlük ilk devrede Selanik bağlantı hattı kumpanyası yüz altı askerî katarı taşımıştı ki tamamı 1989 vagonu. Bu katarlarla cephe hariç otuz sekiz bin asker ile binlerce hayvan taşınmıştı.²⁰ Selanik'ten sonra kıtalar çamurlu bir hâldeydi ve adi sahra yollarından yürüyerek hududa erişilmekteydi. Sahilden dağları aşarak Alasonya civarına ulaşan hiçbir cadde ve şose yoktu. Bu nedenle kıtaların bir kısmı Selanik'ten Katrin (Katerin) Limanı'na nakledilmişlerdi.²¹

Selanik'in emniyet altına alınmasının başka bir nedeni devlet için ticaretin en yoğun olduğu beldelerden biri olmasıydı. Ancak şehir deniz tarafından tehdit altındaydı. Halkidikya (Üç Parmak) yarımadasına asker çıkarılması hâlinde kara cihetinden bir taarruza uğrayabilme ihtimali vardı. Bundan başka şehrin hemen bütün ahalisi Rum olduğundan isyan ve ihtilal hareketi ciddi bir boyut kazanabilirdi. Seferberlik emriyle beraber, Selanik Körfezi girişinde bulunan Büyük/Küçük Karaburun istihkâmlarının takviyesi emri verildi ve körfezin iç denizi torpiller ile donatıldı.²² Selanik-Dedeagaç iltisak hattı yolunun Selanik İstasyonu, şehirden üç buçuk kilometre dışarıda yapılmıştı ki başlıca sebebi buranın askerî nakliye fikriyle yapılmış olmasındandı. İstanbul-Selanik bağlantı yolunun tamamı ise beş yüz on kilometreydi ki bunun asıl sefer nakliyesi için ilişkili kısmı, yani Ferecik ile Selanik arası dört yüz yetmiş üç kilometre kadardı.²³ Bartlett'e göre İstanbul ile Selanik'i birbirine bağlayan bu tren hattı olmasa Yunun hududu üzerine sevkiyat aylarca sürebilirdi.²⁴ Harp sahasına ulaşımında en elverişli yollar; Selânik-Vodina-Manastır-Resne araba yoluyla Selânik-Kozona-Nasliç-

¹⁹ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, s. 150.

²⁰ Aynı yerde, s. 153.

²¹ Goltz, *a.g.e.*, s. 39-40.

²² Aynı yerde, s. 49-50.

²³ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 165.

²⁴ Ashmead Bartlett, *Teselya Ma'rekesinde*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315, s. 91.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Goniça-Leskovik yolu ve Çayağazı-Yenişehir-Tırhala ile Golos-Çatalca-Tırhala-Narda yollarıydı.²⁵

Harekât üsleri üzerinde bulunan Tekfur Dağı ve Selanik gibi geçiş noktalarında daimî ambar ve büyük mağazalar sayesinde askerî kıtaların vardıkları anda eksikleri gideriliyordu.²⁶ Mesela Harbiye Nezareti'nin altı yüz bin kilogram peksimet yaptırdığı şehirler arasında Manastır, Yanya ile Selanik de vardı. Ayrıca liman kentinde bir idare komisyonu kurulmuş ve bu komisyon bütün vazifeleri üzerine almıştı. Harbiye Nezareti levazım reisi dahi Selanik'e gelmişti.²⁷ Harp boyunca buradan Alasonya ve Yenişehir'e erzak/mühimmat gönderilmeye devam etti.²⁸ Şehirde ayrıca büyük bir merkez hastane tesis edildi. Hasta ve yaralıların tamamının geriye doğru sevk ve nakli hep buradan yapıldı.²⁹ Hastanelerin tertibinin gerekçesi, askerin Makedonya'nın güney kısmına yerleştirildiği zaman tifo hastalığının ortaya çıkma ihtimaliydi.³⁰ Selanik-Dedeağaç tren hattı ise genel itibarıyla askerî sevkîyat yapılma fikriyle inşa edildiğinden³¹ ilk hedefteki yerler arasındaydı. Öyle ki 7/8 Nisan'da Yunanlılar Dedeağaç-Selanik iltisak hattını keserek sevkîyatı ertelemek için yüz-yüz elli kişiden oluşan bir eşkıya çetesini gemilerine bindirerek geceleyin Kavala civarındaki Pravişte mevkinde çıkarmışlardı.³² Yunanlıların bu şekildeki doğrudan sınır ihlalleri günbegün artınca Serasker Rıza Paşa'nın da mütalaasını alan Padişah Yunanistan'a harp ilan edilmesini kabul etmek zorunda kalmıştı.³³

17 Nisan öğleden sonra saat 17.00'da Alasonya karargâhına harp ilanı haberiyle, taarruza başlamak üzere kesin emir Ethem Paşa'ya gönderildi.³⁴

²⁵ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, s. 14.

²⁶ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, s. 153.

²⁷ Goltz, *a.g.e.*, s. 20.

²⁸ Bigham Clive, *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla*, (Çev.) Cemaleddin, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315, s. 24.

²⁹ Goltz, *a.g.e.*, s. 21.

³⁰ Clive, *a.g.e.*, s. 17.

³¹ Osman Senai, *a.g.e.*, s. 163.

³² Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, ss. 192-193; Selanikli Tevfik, *Mir'at-ı Vukuat-ı Harbiye*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, Dersaadet 1315, ss. 186-187.

³³ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, s. 11.

³⁴ Goltz Paşa'ya göre bu emir on bir sene evvel de verilebilirdi. Keza o vakitte harp Osmanlı silahının muvaffakiyetiyle son ererdi. Ahmed Eyüb Paşa, Serbiya Muharebesinde ve Bulgaristan'da Lom Nehri havzasında büyük kıtaları iyi yönetmiş, şedid bir adam olup, Edhem Paşa'dan da ziyade Yıldız'dan istiklâliyet almış idi. Şüphesiz o vakit Şark'ın ahvali başka bir şekil alırdı ve şu son senelerde zuhur eden bir çok üzüntü veren olay gerçekleşmez ve Girid Adası da Osmanlı Devleti'ne kalırdı; Goltz, *a.g.e.*, s. 95.

Ethem Paşa, Yunan sınırındaki Alasonya bölgesine tayin edildiği haberini 14 Şubat 1897 tarihli telgraf ile almış, Halep'teki görevinden ayrılarak İstanbul'a uğramış, oradan trenle Selanik'e geçmişti. Selanik'ten Serfice istikametiyle Alasonya'ya hareket ederken onu III. Ordu müşiri Kazım Paşa uğurlamıştı.³⁵ Savaşın başlangıcından azledileceği 8 Mayıs'a kadar cephe gerisindeki lojistik süreçleri günü birlik Seraskerliğe ileten Müşir Kâzım Paşa'nın ismi bu savaşa dair literatürde çok fazla zikredilmez. Süleyman Bey'in oğlu olarak bilinen müşir, 1839'da Sakız adasında dünyaya gelmişti. Sadrazam Sakızlı Ahmet Esat Paşa'nın (1828-1875) kardeşi olan Kâzım Paşa, erkânıharpten yetişmişti. Temmuz 1896'da İstanbul Birinci Fırka Kumandanlığında iken müşirliğe kadar yükselmişti.³⁶ 1866'da girdiği Mekteb-i Harbiye'yi 1870'te bitirdikten sonra altıncı ordunun üçüncü alayı birinci taburu ikinci bölümünde yüzbaşı oldu. Bilahare Yemen vali yaverliği ile serasker yaverliğinde bulundu. Muhtelif tarihlerde sırasıyla kolağalığa, binbaşılığa, kaymakamlığa terfi etmişti. 17 Temmuz 1896'da müşirlik rütbesine yükseldi.³⁷ 30 Aralık 1888'de hayatını kaybeden büyük biraderi erkânıharp miralaylarından Akif Bey³⁸ gibi o da askerlik yolunu seçmişti. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nin bitimine doğru III. Ordu müşirliğinden azledilen Kâzım Paşa teftiş göreviyle Yanya'ya gönderildi.³⁹ 2 Ağustos 1897'de ise İşkodra Valiliği ile kumandanlığı görevi için Yanya'dan ayrıldı.⁴⁰ Kasım 1901 itibariyle Paşa, Hicaz Demir Yolu inşaat nazırlığı görevine atandı.⁴¹ Daha sonra da Hicaz valiliği görevinde bulundu. 24 Mart 1909 itibariyle Hicaz valisi iken Kosova Valiliğine tayini kesinleşmiş olsa da yerine kimse bulunamadığından bir süre daha Hicaz'da beklemek zorunda kaldı.⁴² Bu arada Hicaz'da sağlık durumu kötüleşti.⁴³ Kosova'ya tayin işlemleri esnasında ise açık bulunan Aydın

³⁵ Ethem Paşa'nın Alasonya bölgesine tayin ve sonraki süreçler için bkz. Ölmez, *a.g.e.*, s. 97-99.

³⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 6, (Haz.) Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1778-1779.

³⁷ "92 Yaşında Bulunan Müşir Kâzım Pş. Plevne Harbini Anlatıyor", *Vakit*, 30 Ağustos 1934, s. 11-12; Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis, İstanbul 1999, s. 87; Büşra Nur Özcan, *Celal Esad Arseven'in Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Erhan Güllü, İstanbul 2019, s. 6.

³⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, C.1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1940, s. 457; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî* 2, (Haz.) Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 486-487.

³⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/4-24-5/6-7.

⁴⁰ BOA, Y.MTV, 164/79-1.

⁴¹ BOA, DH.MKT, 2561/22-1.

⁴² BOA, BEO, 3521/264055-3, BOA, İ.DH, 1474/25-1.

⁴³ BOA, BEO, 3528/264548-3.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Valiliği talebinde bulunmuş, 8 Mayıs 1909 tarihli padişah emri ile bu isteği üzere Aydın valiliğine atanmıştı.⁴⁴ Ancak Kâzım Paşa buradaki görevi de birkaç ay sürdü⁴⁵ ve 1910'un 27 Mayıs günü bütün ailesi ile Romanya vapuruyla İzmir'den İstanbul'a döndü.⁴⁶ Kâzım Paşa, Türk sanat tarihinin öncü araştırmacılarından Celâl Esat Arseven'in de amcasıydı. Arseven, doğumundan kısa bir zaman sonra babası Sadrazam Ahmet Esat Paşa vefat ettiğinden amcası Kâzım Paşa tarafından yetiştirilmişti.⁴⁷ Kâzım Paşa, Celal Esat'ın da baba ve amcaları gibi askerlik mesleğine yönelmesini istese de yeğenini ikna edememişti.⁴⁸

Selanik III. Ordu müşirliğine tayini, İstanbul merkez kumandanı iken yapılmış ve 4 Aralık 1896'da Miralay Çerkes Mehmet Bey ile Selanik'e geçmişti.⁴⁹ Savaş başlamadan önce Selanik'ten geçen *Times* gazetesi muhabiri Yüzbaşı Bigham Clive, İngiltere general konsolosu Blunt vasıtasıyla Kâzım Paşa ve Selanik valisi Rıza Paşa'yla tanıştığını belirtir ve her ikisinin merhametli, lütufkâr ve misafirperverliğine vurgu yapar.⁵⁰ Hatta otuz bir martta körfezden Katrin'e doğru yola çıktığı Nusret torpidosunun bizzat Kâzım Paşa tarafından kendisine tahsis edildiğini belirtir.⁵¹ 1897 Osmanlı-Yunan Harbindeki askerî lojistiğin sevk ve organizasyonundan sorumlu olduğu kadar zaman zaman şahsî öngörülerini paylaşan Paşa, bölgedeki milliyetçi eğilimlere karşı alınabilecek tedbirleri de raporlarına

⁴⁴ BOA, *İ.DH*, 1474/61-3.

⁴⁵ BOA, *DH.MUİ*, 18/25-1. Ayrıca bkz. Ek1.

⁴⁶ BOA, *DH.EUM.VRK*, 2/70-1.

⁴⁷ Semavi Eyice, "Arseven, Celâl Esat (1875-1971)", *TDVİA*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C.3, İstanbul 1991, s. 397.

⁴⁸ Kazım Paşa yeğenine; "Sadrazam Esad Paşa'nın oğlu nasıl ressam olur? Bu, ailemizin şerefine yakışır mı? Bu kadar tahsiline yazık değil mi? Baban gibi devlete, millete hizmet edecek büyük bir adam olmalısın. Seni Bab-ı Ali'ye kâtip yapalım. İstersen Harbiye'ye yazdıralım. Zabıt çıkar ve bir gün paşa olursun" deyip dursa da Celal Esat Sanayi-i Nefise'den çıkmayacağını ifade etmiştir. Hatta Paşa, aileleri gibi Osmanlı Devleti'ne sadakatle hizmet etmiş ailelerin çocuklarının da devlet hizmetine yönelmelerini vurgulayarak, II. Abdülhamit'ten yeğeni Celal'in Mekteb-i Harbiye'nin zâdegân sınıfına devam ederek tahsilini tamamlamasını ıstırham eder. Oysa Celal Esat, kendi hatıralarında, bizzat "II. Abdülhamid'in, amcası Kâzım Paşa'ya "onu babası gibi asker yapalım" dediğini nakleder. Anlaşılan Kazım Paşa, yeğeni Celal Esad'a uygun gördüğü askerlik eğitimini, II. Abdülhamid'in emriymiş gibi anlatmıştı; BOA, Y.PRK.ASK, 93/5-1; Celal Esad Arseven, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, (Haz.) Ekrem Işın, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 43; Celal Esad Arseven, *Eski İstanbul (Abidat ve Mebanisi)*, Haz. Dilek Yelkenci, Çelik Gürsoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1989, s. 9; Özcan, *a.g.t.*, s. 11-12.

⁴⁹ BOA, Y.PRK.BŞK, 48/112-9.

⁵⁰ Clive, *a.g.e.*, s. 26.

⁵¹ Clive, *a.g.e.*, s. 28.

yansıtmıştır. Selanik’te görevli olduğu sürece, kendi ifadeleriyle de belirttiği üzere; “edinmiş olduğu rütbeye kadar askerlik sahasındaki deneyimleriyle, savaş başlangıcından itibaren birçok zorluğun üstesinden gelmeye, geceli gündüzlü vazifesini ifaya etmeye çalışmıştı.”⁵²

1. Kâzım Paşa’nın Çetelere Karşı Tedbir Önerileri

Kâzım Paşa’nın Selanik’te geçirdiği süre içerisinde tecrübelerine dayandırdığı ve Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden Mehmet Kâmil Beyefendi’ye sunulmak üzere hazırladığı raporlardan biri eşkıya çetelerinin varlık nedenlerine odaklanır. Paşa’ya göre bölgede cereyan eden eşkıyalık, devletin Balkanlardaki zayıflığına bağlı olarak siyasi ve askerî hedefleri de içeren organize bir harekettir. Münferit vakalar gibi görünse de bu girişimler civar hükümetlerden bazılarının siyasi beklentilerine bağlı olarak gelişip devam ettirilmektedir. Resmî şekilde olmasa da bu gruplara bazı milliyetçi cemiyetler vasıtasıyla para tedariki sağlanıp, silah ve cephane temin edilmektedir. Bu da münferit olaylar gibi görünen saldırıların salt bir eşkıyalık meselesi olmadığına göstergesi olarak sunulmaktadır. Eşkıya cemiyetleri arasında askerî hizmetten ayrılmış çok sayıda büyük/küçük askerin varlığına da bakılırsa, Selanik ve Naslıç çevresinde iki üç senedir çevre hükümetlerin desteğiyle bir isyan da planlanmaktadır. Çetelerden bazıları ise düzenli üniformalar giyerek halk nazarında resmî görüntü vermeye çalışmaktadır. Osmanlı Devleti mevcut çetelerin sebep olduğu hudut olaylarının önünü alabilse de kesin bir karşılık verilmediğinden ya da verilemediğinden bu olaylar tekrarlanıp durmuştu.⁵³ Yunan tarafında savaş muhabirliği yapan Frederick Palmer de çetelerin Osmanlı ordusuna yönelik saldırı hazırlıklarına tanık olanlardandı. Muhabir, Yunan topraklarındaki çeteler sınırı geçtiklerinde, dağlardaki sığınaklardan çıkarak Türk ordusunun yan ve arka hatlarına saldırmak üzere plan yaptıklarını yazmıştı.⁵⁴ Bu kişiler ya hükümet tarafından bir tüfek ve birkaç yüz mermiyle donatılmıştı ya da bu silahları kendi imkânlarıyla temin etmiş kişilerdi.⁵⁵

Çetelerin birçoğu, son iki yıl içerisinde etkisizleştirilmiş, istikrar ve asayiş noktasında bir başarı elde edilmiş olsa da Seraskerlikten alınan ihbarlara, Yunan ve Bulgaristan yönlerinden gelen çetelerin saldırılarına ve

⁵² BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-14-23/4.

⁵³ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, s. 9.

⁵⁴ Frederick Palmer, *Going to War in Greece*, R. H. Russell Publisher, New York 1897, s. 54.

⁵⁵ W. Kinnaird Rose, *With the Greeks in Thessaly*, Methuen Publisher, London 1897, s. 30.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

içerideki istihbarata dayanarak Kâzım Paşa gelecek ilkbaharda mevsimin elverişliliğiyle de olayların artacağını öngörmüştü. Bilhassa farklı milletlere mensup halkın, çevredeki ülkelerin teşvikiyle çetelere katılması güvenliği tehdit etmekteydi. III. Ordu Kumandanlığı sonrası izlenimlerini raporlaştıran Kâzım Paşa, Seraskerlik ile paylaştığı bu raporunu Padişah'a sunulmak üzere Başkâtip Mehmet Kâmil Beyefendi'ye göndermişti. Bölgedeki Osmanlı ordusunun konum ve güvenlik risklerine temas eden Paşa, sınır ülkelerin Osmanlı tebaası ile olan etnik ve mezhep bağlarını riskli görmekteydi. Çete gruplarının Osmanlı sınırlarını kolaylıkla ihlal edebilmeleri, bu ülkelerin teşvikinden kaynaklıydı. Çünkü ahalinin komşu ülkelerle olan etnik ve dinî rabitası sayesinde daha kolay iş birliği sağlanmaktaydı. Osmanlı tebaasından fiili olarak eşkıya tarafına geçişler yoktu. Ancak halkın gönüllü ya da zorla bu çetelere katılımı halinde Osmanlı Devleti için durum daha zor bir zemine taşınacaktı. Çetelerin en büyük dayanağı, ahaliden aldıkları maddî ve manevî destektir. Dolayısıyla sınır bölgelerindeki Osmanlı memurları olabildiğince dikkatli davranmalıydı. İdarî tedbirlerin yanı sıra halk arasındaki eğilimleri yakından gözlemlemek, çetelere dair sıhhatli bilgi sağlamak üzere istihbarat mekanizması kurulmalı, sınır bölgelerindeki mühim mevkiilerde Osmanlı Devleti'ne hizmet edecek istihbarat memurları görevlendirilmeliydi. Bu sebepten çetelere karşı en etkili yöntem, onların hareketlerine dair bilgi edinmek, geçecekleri yol ve geçitleri bilerek ona göre tedbirler almaktır. Bu da güvenli istihbarat edinmekle mümkündür. İstihbarat eksikliğinden bazen geç kalınmış, vaktiyle müfreze çıkarılamamış bu da eşkıyanın serbestçe Osmanlı sınırlarına girişini kolaylaştırmıştı. Bu zafiyette Osmanlı memurlarının ihmalkârlığı da vardı. Yani Paşa'ya göre çetelerle mücadelede iki mühim unsur öne çıkmıştı. Birincisi ne olursa olsun sahipsiz bilginin elde edilmesi idi. İkincisi ise memurların gereken çabayı göstermeleriydi. Çete gruplarına karşı etkin mücadelede askerî kuvvetlerin konuşlanma şekillerinin, takviye ve önleyiciliğin önemine vurgu yapan Kâzım Paşa, mevcut kuvvetlerin hem sınırları hem de iç bölgeleri aynı anda koruyamayacağını farkındaydı. Dolayısıyla mevkilere göre kuvvet dağılımından yana olmuştur. Bilhassa büyük çaplı eşkıyalığa karşı düzenli kuvvetlerin artırılması elzemdir. Çünkü büyük bir isyanda, bazı mahallerdeki hükümet memurları işin ciddiyetinin farkına varamıyorlardı. Bazen halkın heyecanına onlar da kapılmışlardı. Bu ise isyanların zararlarından ziyade, halkın devlete olan güvenini sarsmıştı. Bu şekilde Hristiyan ahalinin hükümete karşı manevî bağlılığı da zarar görmekteydi. Bu sebepten özellikle karışıklık çıkmaya elverişli mahallerde daimî kuvvetler bulundurulmalı, gerektiğinde de bu kuvvetler artırılmalıydı. Bu noktada ilk aşamada elde edilmesi gereken kuvvetler; Selanik redif livası, Köprülü, Manastır ve Yanya redif alayları ile

Üsküp alayına bağlı Üsküp-Preşova taburlarıydı. Bu kuvvetlerin ihtiyaç halinde ve verilecek emir doğrultusunda en hızlı şekilde silah altına çağrılarak faaliyete geçirilmesi için toplam yirmi iki taburun, vakit kaybedilmeden bütün teçhizatının tamamlanması son derece önemliydi. Bu noktada genel redif kuvvetlerinin her hâle karşı eksiksiz bir şekilde donatılması ve savaş hâli gereği tamamlanması hususu Seraskerliğe daha önce Kâzım Paşa tarafından bildirilmişti. Ayrıca Selanik livasına bağlı redif taburları hakkında ayrıca bir ihtiyaç cetveli çıkarılıp ilgili makama gönderildi. Birliklerin geçen sene silah altına alınmış olmalarından dolayı redif kuvvetlerinin ihtiyaçları daha da artmıştı. Eksikler sebebiyle savaş durumunda bu taburlardan tam anlamıyla istifade edilmesi mümkün olmayacaktı. Bu nedenle, bir yandan genel redif kuvvetlerinin her türlü ihtiyacının hızla ikmalî, diğer yandan acil olarak silah altına alınması planlanan yirmi iki redif taburunun mevcut ihtiyaçlarının en kısa sürede karşılanması elzemdi. Mevcut nizami kuvvetlere gelince, daha önce defalarca Seraskerliğe bildirildiği üzere, ordunun elbise ve başka teçhizatı için verilen ödenek, ihtiyaçların yarısını bile karşılamamıştı.

Daimî ve redif kuvvetler için verilen askerî tahsisatın zamanında alınamaması maddî sıkıntılar yarattığından askerden beklenen hizmet ve fedakârlık derecesi zayıflamaktaydı. Ayrıca askerî birliklerin bir taraftan diğer tarafa sevklerinde günlük harcamaları ve zabitanaya birer miktar akçe ödenmemesi bu birliklerin zamanında hareket edememelerine neden olmuştu. Paşa'nın dikkat çektiği bir diğer nokta, askerî ödenek taleplerine karşı maliye memurlarının göstermiş olduğu zorluktu. Maaşların ödenmesi için yapılan müracaatlara karşı gerekli adap ve terbiye de gösterilmiyordu. Üzerine, ödemelerden kaynaklı zaman zaman itaatsizlik boyutuna varan davranışlar söz konusuydu. Kâzım Paşa, ilkbaharda Yunan ve Bulgar çetelerinin bastırılması için hazırlıkların bir an evvel tamamlanması, idarî ve askerî tedbirlerin bir an önce alınması ve gelecek mart ayına kadar ikmalini zorunlu görmüştü.⁵⁶ Çetelere karşı asayişî muhafaza endişesi sadece bir iç sorundan kaynaklanmıyordu. Müslüman-Hristiyan çatışmaları üzerinden defalarca denendiği üzere bu olaylar, Batı basını ve kamuoyuna Hristiyan Rumların kıyımı şeklinde yansıtılıyordu.⁵⁷ Selanik III. Ordu kumandanı olarak atanmasını takip eden süreden, savaş hazırlıklarının başlayacağı 1897 yılının başlarına kadar tırmanan gerilimi gözlemleyen Paşa, cephe gerisindeki sevk ve organizasyonda önemli askerî figürlerden biri oldu. 1897 Şubat ayı

⁵⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-6-1/2-8.

⁵⁷ Yüksel Çelik, Fatih Yeşil, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, Ankara 2023, s. 316.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

itibariyle nerelerden ne kadar mevcut ile hangi kıtalar sevk edilmiş, hangi kıtalar hudut civarına varmış, sınıf miktarları ne aşamaya ulaşmış,⁵⁸ bu tür lojistik faaliyetlerin idaresinden bizzat Kâzım Paşa sorumlu tutulmuştu. Dolayısıyla arazi şartlarından, konuşlanma mevkilerine, cephane ihtiyacından, hayvan tedarikine kadar pek çok askerî husus Paşa'nın raporlarına yansımıştı.

2. Arazi Şartları, İhtiyaçlar ve Sevkler

1897 savaşı, daha ziyade karada gerçekleşmişti; zira dönem itibariyle iki ülke de etkin bir donmaya sahip değildi.⁵⁹ Dolayısıyla cephe hattı ve gerisindeki askerî planlamaların geneli kara şartlarına göre tertip edilmişti. Muhtemel bir Yunan taarruzu karşısında Kâzım Paşa'nın tespitleri de kara savaşına dönük mevcut arazi şartlarına dikkat çekerken, coğrafi engellerden, askerî konuşlanma biçimlerine, birliklerin sevkinden cephane türlerine kadar, savaş öncesinden, savaşın başlangıcını takip eden günlere kadar pek çok detayı barındırmaktadır. Mesela Yanya gibi arazi şartlarının uygun olmadığı dağlık alanlarda topçu kuvvetlerinin konuşlanmasını bizzat Kâzım Paşa önermektedir. Buradaki seyyar bölüklerin ve kalelerdeki askerî personelin ihtiyacının karşıladığını düşünen Paşa, ilk etapta Yanya'daki dağ bölükleriyle beraber askerî binek olarak kullanacağı hayvanları tedarik etmeyi daha önemli görmüştür. Ancak ordunun teçhizat açısından tedariki oldukça sınırlı görünmektedir. Örneğin ihtiyatiye askerlerinin üniformaları mevcut değildir. 3 Şubat itibariyle silah altına alınacak Manastır redif fırkasından üç alayın silah sayısı sadece yedi yüz elli civarındadır. Taburların silahları da beş yüz otuz gibi çok düşük bir sayıda kalmıştır. Kısacası ordunun deposundaki silah yetersiz durumdadır.⁶⁰ Sevkiyat süreçlerinde iletişim kopukluğundan kaynaklı engeller de ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ordu komutanlıkları ile askerî duraklar arasındaki telgraf hatlarının eksikliği, emirlerin iletilmesi ve cephe hattındaki gelişmelerin takibini güçleştiren sorunlardan biridir. Soroviç İstasyonu'na sevk edilecek askerî kuvvet ve cephanenin ilk durağı olan Kayalar'da telgraf hattının olmayışı, askerî harekâtı vaktinde öğrenmeye ve buna uygun şekilde hazırlık yapmaya mâni olmuştur. Dolayısıyla mevcut personel ve malzeme ile Soroviç'ten Kayalar'a uzatılacak telgraf hattının en kısa sürede ikmali, Paşa tarafından zorunlu meselelerden biri olarak sunulmuştur.⁶¹ Karayollarının

⁵⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/6.

⁵⁹ Çelik, Yeşil, a.g.e., s. 316.

⁶⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-13-1/17.

⁶¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-3/2.

elverişsizliği de benzer sorunlar yaratmıştır. Selanik'ten Karaferye yoluyla Uzuncaova Balkanı'ndan geçerek Manastır'dan Alasonya'ya ulaşan şosenin, top ve patlayıcı mühimmat nakliyatı ile ağır askerî yüklerin sevkiyatına elverişli hâle getirilmesi için Nafia Nezareti ile Selanik Vilayetine doğrudan Padişah emri gönderilmiştir.⁶²

Kâzım Paşa'nın 21 Şubat tarihli raporu, Yunan ordusunun Narda tarafında, ileri seviyedeki hazırlıklarına dikkat çekmektedir. Buna karşın bölgedeki Osmanlı askerî kuvveti oldukça zayıf durumdadır ki muharebe kapasitesinin artırılması için sekiz piyade taburuna ihtiyaç vardır. Yine Yanya'ya ek kuvvet olmak üzere beş bin tüfek, seyyar batarya, on yedinci seyyar alayından bir dağ bataryası konuşlanmalıdır. Bu tedbir, Yanya gibi dağlık arazide topçu desteğini sağlamak üzere savunma hatlarını güçlendirecektir. Loros Ovası'yla Preveze'nin Yanya ile birleşmesini sağlamak için de bir alay ya da hiç olmazsa iki bölük süvari Yanya'ya ulaştırılmalıdır.⁶³ 25 Şubat'ta Ferik Neşet Paşa'nın Alasonya'ya giden şose üzerindeki iki köyde, birer telgraf merkezi tesis edilmesi isteğini ileten Kâzım Paşa, ana hatta bağlanacak bu iki kol telgraf hattı için birer makine ve memur talebini de iletmiştir.⁶⁴ Hüseyin Hasip imzalı bu talebin ivedilikle baş müdüriyete yazıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁵ İmkânların kısıtlılığı elbise (üniforma), çadır ve tüfek gibi en basit askerî ihtiyaçlarda görünür hâldeydi. İstanbul'dan gönderilen bin on altı çadır, redif kıtalarının zorunlu ihtiyaçları için dağıtılsa da yeterli gelmemişti. Anadolu'dan gelmiş taburların büyük çoğunluğunun çadırı eksikti. Hatta bir kısmı çadırsız durumdaydı. 18 Mart itibarıyla çadırı olmayan taburlara verilmek üzere III. Ordu'nun bin beş yüz çadıra ihtiyacı vardı.⁶⁶ Silah altına alınan sekiz bin redif için gerekli üniforma da ordunun elinde mevcut değildi. Gönüllü askerler üniforma yokluğundan üzerlerindeki elbiseleriyle gönderilmek zorunda kalınmıştı.⁶⁷ Sivil elbiselerle gönüllülerin hududa sevkini uygun karşılamayan Kâzım Paşa, hiç olmazsa beş bin takım elbise ile bir o kadar yağmurluğun Selanik'e gönderilmesini istemişti.⁶⁸ Selanik'e askerî malzemeler ulaşıyordu ancak çıkarılmadan hemen Karaferye veya Soroviç'e sevk ediliyordu. Sabit ve seyyar hastane takımları da gelir gelmez naklediliyordu. Yük hayvanları ise vagonlara

⁶² BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/11.

⁶³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-11-1/49.

⁶⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-11-7/2.

⁶⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-11-7/6.

⁶⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-3/2.

⁶⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/23.

⁶⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-3/4.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

sıkıştırıldığından, bilhassa yem ve suları verilmediğinden birkaç gün süren yolculukta çoğu zayıf düşüyordu.⁶⁹ Teşkil edilen dağ bataryalarında ise koşum ve semer eksikliği vardı.⁷⁰

1 Mart itibarıyla gelen rapora bakılırsa Osmanlı-Yunan sınırına yığılmakta olan askerî birliklerin genel yapısı, ağırlıklı olarak bölgeden ve özellikle Bulgaristan sınırına yakın çevreden tertip edilmişti. Bu birlikler daha sonra muhtelif mevkilere doğru yola çıkarılmıştı. Selanik ve Kosova vilayetlerini de içine alan bu bölgedeki Bulgarlar, eşkıya çetelerinin tahrikiyle hareket ediyordu. Dolayısıyla her türlü ihtimale karşı mevcut askerî gücün arttırılmasına ihtiyaç vardı. Bu amaçla Alasonya'ya sevk edilen dört redif taburu ile ilave üç nizamiye taburu da bu bölgeye kaydırıldı. Benzer şekilde çete olayları nedeniyle Üsküp'te konuşlu üç nizamiye taburu da Karaferye, Kozana ve Alasonya mevkilerine aktarıldı. Girit'te bulunan üç nizamiye taburunun geri dönmemiş olması ise sınır güvenliği açısından ciddi bir zafiyet yaratmıştı. Bu arada Selanik ve Kosova'dan gelen haberlere göre Bulgar çetelerinin saldırıları artışa geçmiş, dolayısıyla sınır güvenliği azalmış ve hali hazırdaki birlikler askerî açıdan yetersiz kalmıştı. Yani Kâzım Paşa'ya göre bu koşullarda birlik sayılarının düşürülmesi ya da muhtelif alanlara sevki uygun değildi. Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtılan Rum ve Bulgar nüfusunun bir kısmına güvenmiyordu. Savaş hazırlığı dolayısıyla bölgedeki Müslüman ahaliden askere alımlar İslam nüfusunu azaltmıştı. Bu da sınır güvenliği açısından bir risk barındırıyordu.⁷¹

6 Mart akşamı trenle Selanik'e gelen Bursa redif fırkası kumandanı Hakkı ve Ömer Rüştü Paşaların belirttiklerine göre Muratlı'dan sevk edilen askerî kuvvetler, oldukça süratli ve kolaylıkla Ferecik'e kadar taşınıyordu. Ancak iltisak hattında yeteri kadar vagon ve lokomotif yoktu. Trenle gelen taburun postaya ayrılması askerî kuvvet sevkini geciktiriyordu. İltisak hattı memurları da hususî olarak bu işe önem vermiyordu. Düzensizliğin başlıca sebebi nakliyedeki bir trenin birkaç farklı birliği ve eşyayı karışık şekilde taşımasından kaynaklanıyordu. Bunun yanı sıra Muratlı'dan Selanik'e kadar gelen kervanlar dört-beş gün boyunca susuz ve yiyeceksiz kalmıştı. Aksamaların giderilmesi ve nakliyelerin hızlandırılması için lokomotif temin edilmeli ve tren şirketi uyarılmalıydı.⁷² Bunun üzerine Ferecik'te biriken yüz

⁶⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-3/6.

⁷⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-5/4.

⁷¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/13-17-10/2; Kazım Paşa'nın Mart ayı içerisindeki sevkîyat raporları için ayrıca bkz. BOA, ATASE, 110-9-1-4/57-54-6/2-44.

⁷² BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/81.

yirmi vagonun 6 Mart akşamı sevki için tren hatları müdürlüklerinden taahhüt alındı.⁷³ Bir gün sonra ise Selanik'e gelen askerin düzenli olarak sevk edilmeleri ve bir gecikmeye mahal bırakılmaması için uyarılar yapıldı. Ferecik'ten gece yarısına kadar çıkarılacağı taahhüt edilen vagonlardan, sabahın saat on birinden akşamın on ikisine kadar doksan altı vagon Selanik'e geldi. Hayvanların yer aldığı otuz beş vagon orada boşaltıldı. Geri kalanı ise Karaferiye'ye sevk edildi.⁷⁴ Paşa'nın birkaç defa arz ettiği üzere İstanbul ve Selanik iltisak hattında yeteri kadar kapalı vagon var olmasına karşın hayvanlar açık vagonlarla sevk ediliyordu. Mevsimin de etkisiyle varış yerlerine kadar pek çok hayvan telef olmuştu. Bu nedenle hayvanların nakliyesinde kapalı vagonların kullanımı için tren şirketine tebligatta bulunulmasını istemişti.⁷⁵ Ayrıca Selanik'ten yük istasyonuna kadar olan iltisak hattı üzerindeki köprü, tüneller ve şüpheli olan mevkileri muhafaza için Siroz'da bulunan altmış altıncı alayın üçüncü taburundan iki yüz kişilik bir müfreze tayin edilmişti.⁷⁶ Birkaç gün sonra Kâzım Paşa tren hatlarının muhafazası noktasında gayet dikkatli davranıldığını belirtirken on yedinci nizamiye kumandanlığına emrin tekrarlandığını yazıyordu.⁷⁷

Bölgedeki Bulgar ve Sırp hareketliliğinin Osmanlı sınırlarını tehdit edişini haber veren 11 Mart tarihli rapor, bazı çetelerin Dupniçe'den hareket ettiğini bildirmekteydi. Ayrıca Seraskerlikten alınan istihbarat, Şarkî Rumeli'de çok sayıda eşkıyanın Barotin ve Karabulak bölgelerinden Osmanlı sınır hattını ihlal ettiğine atıfta bulunmaktaydı ki bu hareketliliği yerel istihbarat kaynakları da doğrulamıştı. Bir yandan da Sırbistan'ın askerlerini silah altına aldığı haberleri gelmekteydi. On beş tabur Niş'te, dört tabur Leskofça'da, beş tabur ise Şarköy'de konuşlandırılmıştı. Priştine karşısındaki Berkofça kasabasında ise yaklaşık iki bin kadar asker bulunduruluyordu. Ayrıca tüm ahalinin hayvanları ve arabaları kayıt altına alınmış, Belgrad'dan yola çıkan, kapalı vagonlar ve on araba dolusu tüfek ile önemli miktarda topun Varna'ya sevk edildiği istihbaratı alınmıştı. Bu arada Sırbistan hükûmeti Osmanlı topraklarına ve diğer bölgelere yönelik her türlü ticari hareketliliği durdurmuş, birliklerini silahlandırarak hazır hâle getirmişti. Osmanlı topraklarındaki Hristiyan ahalinin silahlanmaları ve harekete geçmek üzere hazır beklemeleri de bizzat Sırbistan tarafından örgütlenmekteydi. Aynı zamanda Bulgar çetelerinin mevcut hareketliliği de

⁷³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/92.

⁷⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/94.

⁷⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/57-13-11/8.

⁷⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/26-80-1/8.

⁷⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/26-80-1/10.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

güvenlik açısından büyük bir tehditti. Osmanlı ordusunun bölgedeki askerî gücü büyük oranda azalmıştı. Silah altına alınan redif taburları, Yanya ve Alasonya bölgelerine gönderiliyordu. Selanik fırkasındaki taburların hepsi belirli noktalara konuşlandırılmıştı. Dolayısıyla Bulgar çetelerinin büyük çete grupları hâlinde saldırılar gerçekleştirmesi ihtimaline karşı bölgede yeterli askerî güç yoktu. Bu nedenle her bölgede askerî varlığın muhafaza edilmesi gerekiyordu. Kâzım Paşa'nın bir diğer uyarısı denizden gelecek saldırılara karşıydı. Eğer Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş ilan edecek olursa Kesendire ve Selanik gibi Rum nüfusun yoğun olduğu bölgelerin denizden saldırılara açık hâle geleceği göz önünde bulundurulmalıydı. Üstelik savaşın yaratacağı karmaşa, Bulgar ve Sırp'ları kendi siyasî maksatları doğrultusunda harekete geçirebilirdi. Bu da bölgede meskûn farklı milletlerin her birinin kendi amaçlarına yönelik harekete geçmelerini kaçınılmaz kılardı.⁷⁸ Bu bildiriminden bir gün öncesinde hudut harbi komiseri Kaymakam Branković sivil elbise ile Selanik'e gelip resmî şekilde Kâzım Paşa'yı makamda ziyaret etti.⁷⁹ Aynı zamanda Amerika'da yayımlanan *New York Herald Gazetesi*'nin muhabiri Sideni Whitman da Kâzım Paşa ile birebir görüşmüştü. Muhabir, askerî yığılmalar hakkındaki haberin yanı sıra Osmanlı aleyhindeki bir neşriyatı tekzip maksadıyla bazı bilgiler almanın peşindeydi. Alasonya tarafına giderek Osmanlı askerinin toplanışını bizzat görmek üzere İstanbul'dan izin alabilmişti. Muhabirin hüviyetine ilişkin bilgi sahibi olmayan Kâzım Paşa, Seraskerliği bilgilendirmek zorunda kaldı.⁸⁰ Whitman'a karşı gereken kolaylığın gösterilmesi Padişah'ın emriyle Alasonya kumandanlığına iletilince, Whitman cumartesi günü Sorović'e gitmek üzere koruma talebinde bulunmuştu.⁸¹

Savaşın başlamasına birkaç gün kaldığı hâlde hastanelerin yatak sayıları da yeterli değildi. Alasonya ve Yanya kolorduları sabit ve seyyar hastanelerinin muhtaç olduğu yatakla birlikte türlü malzemeler İstanbul ve Selanik sevkiyatlarıyla peyderpey gönderiliyordu. Fakat hasta Osmanlı askerlerinin tedavileri için dört yüz elli yataklı Selanik hastanesinin bin beş yüz yatağa, üç yüz elli yataklı Manastır hastanesinin ise bin yatağa çıkarılması gerekiyordu. İhtiyaçlar ahali tarafından fark edilince, ileri gelenlerden Hamdi, Osman, Tüccar Kapanî Mahmut ve Tabip Rıfat Efendilerin eşlerinden oluşan bir komisyon teşkil edildi ve Selanik hastanesine gereken yatak, elbise ve türlü malzemenin tedarikine girişildi. Daha sonra talepleri üzerine, bu kadın

⁷⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-14-5/64.

⁷⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-14-5/70.

⁸⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-14-5/73.

⁸¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-14-5/77.

grubunun yardım teşebbüslerinden dolayı her birine mahsus olarak memnuniyet beyan edilmişti.⁸² Aynı günlerde Florina'nın bazı köylerinde yaşayan Hristiyan halkın, Yunan çetelerinin gelişine göre iş bıraktıkları ve bir kargaşa çıkarmaya hazır bekledikleri anlaşıldı.⁸³ Bu arada erzak temin etmek amacıyla yola çıkan Osmanlı askerleri Hristiyan ahali tarafından pusuya düşürülüyor, silahları ve cephaneleriyle birlikte gasp ediliyorlardı.⁸⁴ Oysa Sultan'a olan minnetlerini göstermek üzere Selanik'teki Musevi kadınları, Selanik askerî hastanesinin ameliyathanesine harcanmak üzere yirmi beş Osmanlı lirası bağışlamışlardı.⁸⁵ Selanik'te pek çok kişi göz hastalıklarına yakalanmıştı. Frengi neredeyse yoktu. Doktorlar vazifelerini iyi ifa ederlerken, tıp bilgileri oldukça genişti. Tıbbi ilaçlar da boldu.⁸⁶

Münferit vakalar olmak üzere harp esnasında ordu içi disiplin sorunlarıyla da mücadele edildi. Gereksiz yere cephane sarfı gibi disiplin zafiyetleri görülen ihlallerdendi. Yenipazar taburu askerinin idaresizliğinden üç sene mahkûm edilen Mülazım Sait Efendi'yi askerlerin zorla almaları, kışla yakınındaki kilisenin anahtarını kırmak için gereksiz yere kurşun harcamaları bu askerlerin alıkonulmalarını gerektirmişti.⁸⁷ Benzer şekilde Debreli jandarma efradının serkeşlikleri örnekler arasındaydı.⁸⁸ Başka bir sorun da gönüllülerin düzenli bir birlik hâline getirilmelerinin zorluğuydu. Selanik'te kalmayı tercih eden bir grup gönüllünün rastgele sağa sola ateş açmaları yabancı konsolosların şikayetlerine neden olmuştu. Bu gruplar takviye kuvvet açısından kullanışlı olsa da ordunun harp esnasındaki otoritesinde belirli riskler yaratmıştı.⁸⁹

3. Sahillerde Alınan Tedbirler

Osmanlı donanmasının zayıflıklarına rağmen savaş hazırlığı esnasında sahillerin güvenliğine dikkat edildi. Selanikli Tevfik'in belirttiğine göre; İzmir, Selanik ve diğer önemli sahil mevkiileri torpiller ile korunuyordu. Yunanlılar açısından buralara taarruzda bulunmak tehlikeli olabilirdi. Osmanlı Cezayir'i tarafından saldırılsa dahi karaya asker çıkarmadıkça

⁸² BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/2-3.

⁸³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-8/2.

⁸⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/4-5.

⁸⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-4/8.

⁸⁶ Clive, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁸⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-5/4.

⁸⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-5/2.

⁸⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-5/5.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Yunanistan için denizden saldırı bir sonuç getirmeyecekti.⁹⁰ Osmanlı Devleti için ise askerî nakliyeler noktasında vapur sevkleri ile sahil/iskelelerin gözetimi ve kullanılabilir hâle getirilmeleri önemliydi. Dolayısıyla Selanik gibi limanı olan iltisak hattındaki askerî yetkililer, denizden sağlanacak desteğin yanında, olası sahil çıkarmalarına karşı sıkı bir gözetleme işiyle de meşgul olmuşlardı. Karadaki uzun mesafelerden ziyade deniz yolları daha kestirme olabiliyordu. Mesela Aya Dimitri'den geçerek Katrin'den Alasonya'ya giden yolun, Karaferiye'den Alasonya'ya giden yoldan daha yakın oluşu, askerî nakliyeler noktasında daha avantajlıydı. Bu nedenle de Kâzım Paşa'nın nakliye vapur talebi olumlu karşılanmıştı.⁹¹ Ayrıca her cumartesi günü Selanik posta yolu ile hareket edecek olan vapurlar, gerekli durumlarda bu nakliyelere katılabilecekti. Paşa'nın uygun bir istimbote (küçük vapur, deniz teknesi) talebi ise hem mevsim nedeniyle hem de bulunmadığı gerekçeleriyle geri çevrilmişti. Fakat nakliye vapurlarına sağlanacak mavnaya ve farklı deniz taşıma araçlarının eklenmesiyle askerî taşıma işinin hızlandırılması Selanik vilayetine bildirilecekti.⁹² Bir gün sonra Kâzım Paşa limanının önemine dikkat çekerek Selanik'e takviye taleplerini yeniledi. Liman hem Rumeli hem de Anadolu'ya giriş çıkış noktası olması hasebiyle jeopolitik bir önem taşıyordu. Mevcut kritik duruma göre sahillerin deniz üzerinden sürekli gözetimde tutulması gerekiyordu. Bir yıl önceki çete olaylarında sahillerin güvenliği için bir filo gönderileceği bildirilmiş olsa da o güne kadar sadece bir vapur ve iki torpido gönderilmişti.⁹³ Katrin ve Leftehor mevkiilerinde öngörülen iskele inşası için acil havalesi gereken kırk bin kuruş da hâlâ bekletiliyordu.⁹⁴ Nitekim kısa bir süre sonra Yunanlıların sınıra yakın Çayağzı İskelesinden, birbirini takip eden üç vapuru Kesendire tarafına gidip, Çayağzı'na geri dönerek⁹⁵ burada demir attıkları haberi geldi. Gece vakti elektrik ışığıyla çevreyi kontrol ettikten sonra eşkıyaları karaya indirip, sabah Yunanistan içlerine doğru iskeleden ayrılmışlardı.⁹⁶ 8 Nisan itibarıyla Çayağzı'na gelen gemilerin Yunan donanmasına ait olduğu kesinleşmişti. Bir iki gün içerisinde de Leftekarye'yi topa tutmaları bekleniyordu. Bu haber,

⁹⁰ Selanikli Tevfik, *a.g.e.*, s. 148.

⁹¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/9.

⁹² BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/15.

⁹³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/11-9-1/23.

⁹⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-11-6/2; Bahriye Nazırı Yunan hududuna toplanan Osmanlı askerinin naklinde şimdiye kadar Katrin iskelesinin iş gördüğünü ifade eder. Asker ve eşyaları Selanik'ten nakledecek gemilerin muhafazasında ise torpido ve istimbotalar bir dereceye kadar emniyeti sağlayabilmektedir. Leftehor iskelesine ise birer geçici iskele inşası için kolaylık gösterilecektir; BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-11-6/6.

⁹⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-7/4.

⁹⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/58-16-7/5-6.

Platoman'a'daki (ya da Platimana) nizamiye taburu kol ağılığının haberine atfen Leftekarye'deki ikinci liva kumandanlığından gelmekteydi. Kâzım Paşa, limanın denizden korunmasının kara kuvvetleri ile mümkün olamayacağını bildiğinden durumu Alasonya ordu kumandanlığına iletmek zorunda kaldı.⁹⁷ Bir hataya neden olmamak üzere uygun bir noktaya da elektrik fenerinin yerleştirilmesi gerekiyordu.⁹⁸ Çayağzı tarafında görünen ve Katrin tarafına taarruz edeceği kuvvetle beklenen Yunan donanması 20 Nisan'da Leftekarye'yi topa tuttu. Leftekarye ve Kozköyü yolu da kesildi. Buna karşın Selanik'te hiçbir tedbir alınmamıştı ve şehir aynı tehlike ile karşı karşıyaydı.⁹⁹

Selanik'in güvenliği açısından limanın girişine torpidolar yerleştirilmiş olsa da büyük devletlere ait bazı donanma gemilerinin limana gidip gelmeleri, torpidoların kullanımını engellemişti. Ayrıca limanlarda geceleri fenerlerin yakılıyor olması, güvenlik açısından uygun değildi. Kâzım Paşa'nın belirttiği üzere Büyük Karaburun, Apanomi, Kesendire, Şiga, Aynaroz ve diğer sahil bölgelerindeki fenerler geceleri yakılmamalıydı. Karaburun istihkâmları da henüz tam anlamıyla donatılmadığından liman savunmasız hâldeydi. Bu arada Yunan donanması Karaburun önünde Mesajeri vapurlarını top atışıyla durdurup aramalar yapıyordu. Bu nedenle Lloyd vapurundaki askerî eşyalara el konulması ihtimaline karşı Kavala'ya gönderilmesi önerilmişti.¹⁰⁰ Bu şartlar altında liman girişine yerleştirilecek torpidolardan istifade mümkün değildi.¹⁰¹ İstihkâmlara topların yerleştirilmesi, rıhtım ve döşemelerin ikmali için uzman gerektiğinden Üsküp'teki Şükrü Paşa'nın Selanik'e gönderilmesi icap etti. Topların kullanımı, ateşlenmesi ve idaresi için kimse olmadığından, bir muallim ve zabitan İstanbul'dan ayrıca talep edildi.¹⁰² Nihayetinde 22 Nisan'da sahil bölgelerindeki fener ışıklarının yakılmaması emredildi. Karaburun'a yerleştirilmiş torpidolardan mümkün olduğu kadar istifade için de bir elektrik feneri ve bu işe bakacak memur gönderilmesi beklendi.¹⁰³ Aynı gün içerisinde Yunan ordusu Katrin cihetini de topa tutmaya başladı. Katrin'de yetmiş, iskelesinde ise elli asker bırakılmıştı. Ancak top ateşine mukavemet gösterilemeyip kasabaya geri döndüğünden Yunan donanmasının kasabaya

⁹⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/4.

⁹⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/5.

⁹⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/6.

¹⁰⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-23-2/6.

¹⁰¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/2.

¹⁰² BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/7.

¹⁰³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/10.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

yürümesi bekleniyordu. Bilhassa Katrin tamamen Rum'du. Selanik'teki dört taburdan Çivril taburu aciliyet üzerine trenle yola çıkarıldı. Ancak Katrin bölgesi, III. Ordu'nun sorumluluk alanının gerisindeydi. Bölge esasen Kozköy fırkasına bağlı olduğundan oraya icabı kadar kuvvetin sevki Alasonya ordu kumandanlığına ve Kozköy fırka kumandanlığına yazıldı.¹⁰⁴

Selanik Limanı'nın muhafazası noktasında Kâzım Paşa'nın uyarıları bir süre sonra karşılık buldu. Şehrin güvenliği boğaza yerleştirilmiş torpillerin iyi kullanılmasına bağlıydı. İstihkâm için top gönderildiğinden Karaburun, Dupe ve Apanomi'deki fenerler kapalı tutulacak, harp süresince geceleri tamamen gemilere kapalı olacaktı. Sefaretlere de bu limanlara yanaşmamaları noktasında yazılar yazıldı. 24 Nisan akşamından itibaren fenerlerin yakılmamasıyla beraber torpidoların gece ve gündüz geçecek düşman gemilerine karşı etkili bir biçimde kullanılması tembihlendi. Saldırı torpidolarının yerleştirilmesi sonrasında ise gündüz dost olan devletlerin her tür gemileri belirli kapılardan geçirilecekti.¹⁰⁵ Ancak aradan geçen on güne rağmen Selanik limanının girişine yerleştirilmek üzere İstanbul'dan gönderilen torpiller için gereken nakiller henüz yapılmamıştı. Torpillerin yetiştirilmesi, teftiş ve muayenesi için de bir müfettişin gönderilmesi talebi yenilendi.¹⁰⁶ Karaburun istihkamına konulmak üzere gönderilen toplar ise mahaline yerleştirilmiş ve burna konulan elektrik fenerinin denemesi yapılmıştı.¹⁰⁷

4. 17 Nisan'da Savaşın Başlaması

Kâzım Paşa savaşın başlayacağı tarihe kadar gelen-giden askerî birlik ve sevkıyatları ayrıntılı biçimde aktardığı gibi şahsi öneri ve isteklerini sunmaya devam etti.¹⁰⁸ Yunanlılar 16 Nisan akşamı ordu birliklerinin de katıldığı ve o ana kadar yapılanların en büyük çaplı olan bir sınır tecavüzüne başlamışlardı. Osmanlı Devleti o ana kadar her türlü saldırıdan geri dursa da Yunanistan'ın doğrudan savaşı başlatmasıyla askerî harbe mecbur kalmıştı. Bu son durumun Seraskerliğe duyurulması üzerine 17 Nisan 1897'de Yunanlılara resmen harp ilan edildi.¹⁰⁹

¹⁰⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/8.

¹⁰⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/11.

¹⁰⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/15.

¹⁰⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/17.

¹⁰⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-13-2/11; BOA, ATASE, 110-9-1-4/12-13-3/6; BOA, ATASE, 110-9-1-4/57-13-11/5-6; BOA, ATASE, 110-9-1-4/31-102-11/9; BOA, ATASE, 110-9-1-4/57-13-11/21.

¹⁰⁹ Mehmed Vecihi ve Rüfekası, *a.g.e.*, s. 184; *1897 Türk-Yunan Harbi*, s. 20.

16 Nisan itibarıyla Selanik'ten geçen redif taburlarının asker sayıları, hayvan mevcutları, hangi gün ve saatte hangi yöne doğru sevk olundukları Kâzım Paşa'nın bildirimleriyle günbegün Erkân-ı Harbiye Dairesine iletilecekti.¹¹⁰ Savaşın resmen başladığı ilk günlerde Manastır bölgesinin askerden yoksunluğuna dikkat çeken Paşa, Karahisar redif fırkasından üç taburu buraya konuşlandırmayı planlasa da emre göre bu taburların topyekûn Selanik'e sevkı icap etti. Öte yandan Kesriye, Görice ve Florina kazalarının halkı büyük oranda Rumlardan oluştuğu için Yunanistan'ın eğilimlerine yatkın bir tutum sergilemelerinden endişeliydi. Sürekli gözetimde tutulması adına da en az iki veya üç taburun buraya sevkı gerekliydi. Zira Yanya ve Alasonya ordularının güvenliği noktasında Manastır önemli bir konumdaydı. Kâzım Paşa'ya göre sınır bölgelerinde meskûn ahali Yunan tesrine açık olduğu için mutlaka Osmanlı denetimi altında tutulmalıydı. Fakat harbin başlarında Manastır, Görice, Kesriye ve Ohri kazalarına yeterli sayıda asker göndermek mümkün olamadı. Bu sebeple Manastır'da bulunan yetmiş ikinci alayın, üçüncü taburu ile yirminci alayın ikinci taburundaki askerlerin mevcudu bin nefere çıkarıldı. İlaveten Manastır'a sevkı kararlaştırılan Nevrekop taburunun katılımıyla, bütün asker sayısı üç bine ulaşacaktı. Böylelikle Osmanlı idaresi için stratejik bölgelere güçlü müfrezeler konuşlandırılacak, Yunan propagandasına karşı ahali gözetim altında tutulacak, olur da Yunan eşkıyası iç bölgelere sızarak huzursuzluk yaratırsa, anında müdahale edilebilecekti. Sıralanan tedbirler açısından bu öneriler o gün için en uygun çözüm olarak görülmüş ve Manastır vilayetiyle gerekli yazışmalar yapılmıştı. Savaşın başlangıcındaki bu adımlar, Yanya'daki taburların toplam asker sayısını bin civarına çıkardı. Ayrıca yüz yirmi kişilik bir birlik trenle Florina'ya sevk edildi. Böylece Görice, Kesriye, Ohri, Manastır ve çevresi bu taburlarla güvenlik altına alınmıştı.¹¹¹

Paşa'nın aynı gün tarihli bir diğer telgrafı Yanya ve Alasonya ordularına katılacak askerî birliklerin sevkinde herhangi bir gecikmeye mahal verilmediğini ifade ediyordu. Ancak Selanik'teki on beşinci seyyar topçu alayının ikinci taburuna ait hayvanlar ile buradaki tabura mensup askerlerin büyük kısmı Alasonya'ya sevk edildiğinden, Selanik'teki asker sayısı azalmıştı. Üsküp gibi önemli bir noktada da hiç asker kalmadığından, zorunlu olarak Drama taburu Üsküp'e sevk edilmişti.¹¹² Yunan askerleri ise bu sırada

¹¹⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/3.

¹¹¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/6.

¹¹² BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/7.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Osmanlı nakliye trenlerini tahrip etmeye hazırlanıyordu.¹¹³ Aynı anda Pravişte'nin Goyran köyü ahalisiyle yüz kadar Yunan askeri arasında çatışma başladı. Kesendire'de ise Yunan kayıkları sahile yanaşarak eşkıya çıkarmaya çalışıyordu. Kâzım Paşa, hareketliliğin yoğun olduğu bu çevrede benzer eylemleri engellemek üzere daha sıkı gözetimi gerekli görüyordu. O gün için ordudan sevk edilecek asker bulunmadığı gibi Siroz ve Drama çevresinin askerî kuvveti de oldukça yetersizdi. Dolayısıyla Üsküp'e gönderilmesi kararlaştırılmış bine yakın Drama redif taburunun iki bölüğü Kavala ve Pravişte'ye, diğer iki bölüğü de hususî bir trenle Siroz'a doğru yol çıkarıldı. Kesendire tarafına ise on yedinci nişancı taburundan yüz kişilik bir müfreze ile bölgeye aşına tabur kolağalarından Naci Efendi gönderilmişti. Bu suretle çetelerin geçişine müsait olan mevkiiler gözetim altına alınmıştı. Eşkıyalar daha çok deniz üzerinden geldiğinden, Bahriye Nezaretinden bölgedeki deniz subaylarına verilen emirlerde torpido ve istimbotların limandan dışarı çıkarılmaması emredildi.¹¹⁴ 17 Nisan günü Goyran köyü civarındaki Yunan çeteleri ile olan çarpışmadan sonra bölge eşkıyadan temizlendi. Çatışmalarda ele geçirilen eşkıyalardan biri İtalyalı çıkmıştı.¹¹⁵ Bu arada Üsküp'e gönderilmesi planlanan askerler tehditten dolayı ani bir kararla Pravişte'ye kaydırıldı. Eksik kalan taburlar ise yerel gönüllü birliklerle hemen takviye edilmeye çalışıldı.¹¹⁶ Savaş meydanlarına sevkî gerçekleşecek olan askerî birlikler ardı sıra Selanik'e varıyorlardı ancak taburlar için yeteri kadar çadır yoktu. Arkadan gelecek taburların barınması için yeterli yer de yoktu. Kâzım Paşa, daha önce gönderilmesini talep ettiği çadırların bir an önce sevkini yenilemek zorunda kalmıştı.¹¹⁷

Taarruz planı yapılırken cephane ve iaşe ikmal yolu da değiştirildi. Yunan donanmasının tehdidi altında olan kıyı ikmal yolunun yerine, Selanik-Karaferye-Serfice-Yenişehir yolu kullanılmaya başlandı.¹¹⁸ Böylece aynı gün içerisinde yola çıkan Prizren redif taburu, bin iki yüz otuz yedi mevcutla Karaferye'ye Selanik üzerinden sevk edilmişti.¹¹⁹ Ancak bazen gelen sevk emirleri ile sahadaki durum birbiriyle uyuşmuyordu. Örneğin Kesendire'ye

¹¹³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/9.

¹¹⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/10-11.

¹¹⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/13.

¹¹⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/12.

¹¹⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/8.

¹¹⁸ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, s. 37.

¹¹⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/10; Aynı gün Karahisar redif fırkası taburlarından 510 mevcut, 33 baş mekkârî, 36 sandık cebhane ile 633 mevcut ve 38 baş mekkârî ile Sandıklı taburu Selanik'e varmış ve ilgili mahale yerleştirilmişti; BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/11.

yerleştirilmiş olan tabur, eşkıya ile çatışıyor olduğu için bu taburun o civardan ayrılması mümkün olmadı. Benzer şekilde Karaferye'deki on sekizinci alayın ikinci taburunun görevlerini, Karahisar taburlarının yapması mümkün değildi.¹²⁰ Dolayısıyla 19 Nisan'da Karahisar redif fırkasının dört taburu mümkün mertebe eksiklikleri ikmal edilerek Miralay Yusuf Bey'in kumandasında trenle Karaferye'ye sevk edildi. Bir gün sonra ise Karahisar fırkasının tamamının Alasonya'ya gönderilmesi emri geldiğinde Kâzım Paşa bu sevke karşı çıktı. O sırada Selanik'te nizamiye taburu mevcut değildi. Üstelik bölge sınırlarındaki daimî kuvvetler ciddi ölçüde azalmıştı. Bu nedenle değil tabur, tek bir askerin bile bölgeden ayrılmaması gerektiğini belirtmişti. Karahisar fırkasının birkaç gün içerisinde Alasonya'ya ulaşacağını göz önüne alan Kâzım Paşa, söz konusu taburun Karaferye'de kalmasını özellikle talep etti. Bununla beraber Yunan kuvvetlerine bağlı yaklaşık iki bin gönüllü Kesendire yönüne ilerlediğinden, bölge kuvvetlerinin takviyesi yönünde emir verildi. Pravişte'de ise çetelerin ortaya çıktığı bilgisi alınmıştı. Bu sebeple, Karahisar fırkasına bağlı ve Siroz'da konuşlandırılan Uluborlu taburu, Selanik'te bekletilen Akşehir taburu, Küçük Karaburun'da bulunan Ilgın ve Büyük Karaburun taburları ile Apanomi'ye gönderilen Yalvaç taburlarının mevcut yerlerinden kaldırılması mümkün olmadı. Ancak, Bandırma fırkasının bölgeye ulaşacak diğer taburları intikal ettikçe, söz konusu taburlar vakit kaybetmeden sevk edilecekti.¹²¹ Aynı gün Üsküp redif fırkasına mensup Yenipazar redif taburu altı yüz elli iki mevcuduyla Selanik'e varmış ve oradan Karaferye'ye sevk olunmuştu. Fırkadan geriye henüz sevk edilmeyen yalnız Yakova ve İpek taburları kalmıştı.¹²² Ferecik ilerisinde bir yıkıntı dolayısıyla tren hattı bozulduğundan, Karahisar fırkasına mensup Eğirdir ve Çal taburları ise Selânik'e varamamıştı. Taburlar ancak 21 Nisan öğlenden sonra Selanik'e yetişebilecekti.¹²³ Ferecik-Selanik hattı beş yüz on kilometre olup günlük kapasitesi ancak beş katardı.¹²⁴ Yunan çeteleri ise askerî nakliyelerin önünü kesmek üzere tren hatlarını tahrip etmeye devam ediyordu. Pravişte civarında ele geçirilen eşkıyalardan biri, Yunan bir yüzbaşı liderliğinde, yüz elli kişilik gruplarıyla, beş gün içerisinde tren hattını tahrip ederek hususi vapurlarına binerek geri döneceklerini itiraf etmişti.¹²⁵ Selanik ve İstanbul iltisak hattının iki yüzüncü ve iki yüz altmış ikinci

¹²⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/12.

¹²¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/14-15.

¹²² BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/16.

¹²³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/17.

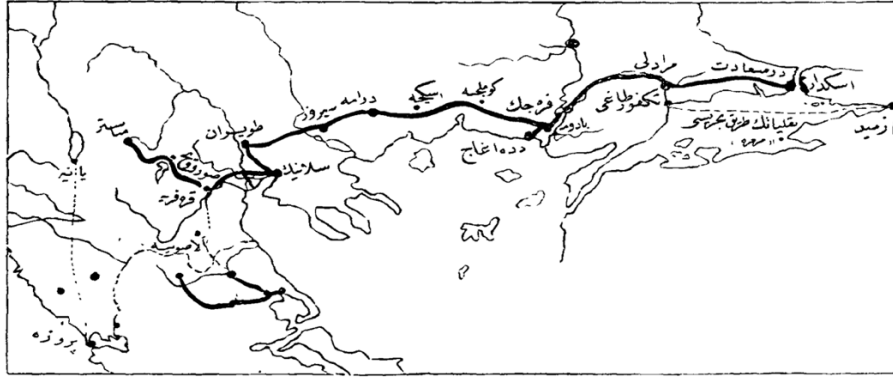
¹²⁴ 1897 *Türk-Yunan Harbi*, s. 14.

¹²⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-25-6/16.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

kilometrelerindeki raylardan vidaların çıkarılmış olması¹²⁶ muhtemelen
çetelerin benzer eylemlerinden biriydi.

**Tablo 1: Sevkiyat-ı Askerîye-i Osmaniye'nin Tarik-i Nakliyesini Mübeyyin
Haritadır.**

Kaynak: Selanikli Tevfik, *Mir'at-ı Vuku'ât-ı Harbiye*, Tercüman-ı Hakikat
Matbaası, İstanbul 1315, s. 148.

Savaşın başlamasını takip eden günlerde Kâzım Paşa, daha sonra Selanik'in güvenliği nedeniyle aldığı kararlardan dolayı azledilmiş olsa da Seraskerliğe tavsiye veren yazılarına devam etti. Yunanlıların denizden her türlü taarruzlarına açık olan Selanik'te düzenli bir askerî fırkanın bulunmasını zorunlu görmüştü. Şehrin denizden müdafaa kapasitesi, mevcut istihkâmların hali ve donatı eksiklikleri gibi sorunları vardı. Paşa'ya göre az bir donanmayla Selanik limanı ciddi bir tehditle karşılaşabilirdi. Yunan donanmasının Selanik'i vurması halinde, içeride yaşanacak büyük bir kargaşa civardaki Rum ahaliye ihtilal fırsatı da yaratacaktı. Şehirdeki cephane depolarıyla, tren istasyonlarının olası tahribatı halinde ise Alasonya ve Yanya ordularının halihazırdaki askerî hareketleri sekteye uğrayabilirdi. Yunan askerinin karaya asker çıkarmasını engellemek amacıyla şehrin savunması için yeterli görülen sekiz tabur askerî kuvveti, daha önceden tahsis olunduğu üzere on sekiz tabura çıkarılmalıydı. Halihazırda Karahisar fırkasından dört tabur; Küçük ve Büyük Karaburunlar ile Apanomi bölgesine konuşlanmıştı. Kâzım Paşa bu taburları yalnızca belirtilen sahil bölgesinin muhafazası için dahi yetersiz görüyordu. Kesendire'de ise farklı noktalara dağılmış askerî müfrezelere

¹²⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-7/4.

destek vermek ve mevcut tehditlere karşı bölgeyi desteklemek amacıyla ilaveten bir tabur daha gönderilmişti. Bu koşullar göz önüne alındığında yalnızca Kesendire ve çevresinin güvenli bir şekilde savunulabilmesi için en uygun askerî tertibat şu şekildeydi: Bir alay belirlenen stratejik noktalarda konuşlandırılacak, diğer alay ise ihtiyat olarak Poliroz'da bulunacaktı. Bundan başka her türlü askerî duruma karşı sıkı bir gözetimde tutulması gereken Manastır ve civarının iki taburla idaresi mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Karahisar fırkasından elde bulunan on bir ve ikinci ordudan eski nizamiye taburunun Manastır ve Selânik'e yerleştirilmesine ihtiyaç vardı. Tamamen kuvvetsiz kalan Üsküp mevkiine konuşlandırılmak üzere üç tabura daha ihtiyaç vardı. Bu nedenle, iki taburun Manastır'a, bir diğer taburun ise tamamen savunmasız hale gelen Üsküp bölgesine sevkı elzemdi. Paşa'ya göre mevcut askerî birlikle, stratejik önemi ve hassasiyeti yüksek olan Selanik gibi bir bölgenin yönetilmesi zordu. En azından Selanik'te bulunan mevcut sekiz tabur başka bir bölgeye sevk edilmemeli ve aşamalı olarak tekrar on sekiz tabura çıkarılmalıydı.¹²⁷

Paşa bir yandan da cepheden gelen yaralı Osmanlı askerlerinin Selanik'teki hastanelerde aciliyet arz eden tedavileriyle ilgileniyor, akabinde İstanbul'a sevklerini sağlıyordu. 28 Nisan gecesi Alasonya ordusundan yaralı ve iş göremez hâlde gelen iki yüz on asker, Tabip İskender ve Jaha Paşalar tarafından muayene edilip, tedavileri yaptırılmış, çorba ve yiyecek verilerek yaraları hafif bulunan yüz yetmiş üç asker trenle İstanbul'a sevk edilmişti. Yaraları ağır olan altı askerle geriye kalan savaşamayacak hâldeki asker ise Selanik'te tedavileri yapıp daha sonra sevk edilmek üzere hastaneye yatırılmıştı.¹²⁸ Alasonya ordusundan gelen ikinci kafiyeledeki yaralı sayısı iki yüz altmış altı kişiydi. Askerlerin İstanbul'a kadar istirahatlerini sağlamak, yolda refahlarını temin etmek üzere Kâzım Paşa kendi refakatindeki süvari birinci mülazımı Hamdi Efendi'yi hastalarla birlikte İstanbul'a göndermişti.¹²⁹ O günlerde sevkîyatların her zamankinden daha hızlı olması gerekiyordu. Dolayısıyla Manastır hattı için lokomotiflerin arttırılması talebi sevkîyat komisyonu başkanlığınca talep edilmişti.¹³⁰ 6 Mayıs'ta yaralı askerlerin nakline mahsus vagonların henüz gelmediğine dikkat çeken Paşa, bu defa iki posta olarak yüz altmış nefer yaralı askerın Selanik'e getirildiğini haber veriyordu. Vagonların hazırlanmasına kadar yaralılar Selanik

¹²⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/20; BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-9/14.

¹²⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-27/2.

¹²⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-27/3.

¹³⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-27/4.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Hastanesine çıkarılmıştı.¹³¹ Bu arada yaralı Yunan esirleri de Selanik Hastanesinde tedavi altına alınmaktaydı. 8 Mayıs'ta yüz kırk kişiden oluşan bir askerî müfreze ayrılmış, erkânıharbiye kolağalarından Ali, Sultan'ın maiyetindeki çavuşlardan Arif Bey refakatinde, saat dörtte hareket eden trenle İstanbul'a sevk edilmişlerdi. Ayrıca savaşamayacak durumdaki Osmanlı askerlerinden doksan kişi ve beraberlerinde on beş hademe de aynı trenle yola çıkarılmıştı. Yanlarında tabip kolağası Kemal ve Eczacı Ferhat Efendi vardı.¹³²

Alasonya ordusu ve Yanya kolordusu için Selanik'e gönderilen ve hiçbir silah eğitimi bulunmayan redif ve nizamiye taburlarının eğitimleri de oldukça zordu. Kuvvetler yetersiz olduğundan bu birliklere bir günde beş atışlık bir eğitim verilerek akabinde yerlerine sevkleri planlandı. Bu iş için Almanya'da tahsil gören Binbaşı Hilmi Efendi ile Kolağası Mehmet Efendi Manastır'a, Binbaşı Faik Efendi ile Kolağası Ahmet Efendi'nin ise Karaferye'ye gönderilmesi planlandı.¹³³ Kâzım Paşa'nın aynı günkü bir diğer raporunda ise Alasonya ordusuna gönderilecek olan gönüllü sayıları not düşülmüştü. Taşlıca sancağından üç yüz dört, Yenipazar'dan iki yüz on yedi, Mitroviç'den otuz, Akova'dan yetmiş beş, Priştine'den on beş, Osmaniye'den on altı nefer gönüllü asker, elbiseleri giydirilerek trenle Karaferye'ye sevk olunmuştu. Bir önceki gün trenle Selânik vilâyetinden sevk olunan dört yüz yetmiş dokuz neferle o güne kadar Kosova ve Selânik çevresinden sevk olunan gönüllü asker sayısı 4.082 kişiye ulaşmıştı. Bunlardan bir kısmına Selanik'te silâh verilmişse de diğerleri Alasonya ordusunca silahlandırılacağından öylece sevk edilmişlerdi. Gelmeleri beklenen dört bine yakın Kosova gönüllüleri için dahi silâh mevcut değildi. Mecburen silâhsız olarak gönderileceklerdi.¹³⁴ Bir sonraki gün askerî sevkıyatlara ilişkin bilgilendirmeye devam eden Kâzım Paşa, mühimmat, iaşe ve sevkler açısından imkânlar ölçüsünde çaba sarf edildiğinden bahsederken, bir gecikmeye mahal verilmediğinin altını çiziyordu.¹³⁵ Gönüllü adıyla kaydedilip sevk edilen askerlerin büyük çoğunluğu redif ve askerlik yaşı gelmiş kişilerdi. Bu tür kişilerin gönüllü adı altında kabul edilerek sevk edilmesi, onların asli askerlik yükümlülüklerinden muaf tutulmalarına neden olacağından, devlet açısından mahzurluydu. Bu uygulama ayrıca redif işlemlerinde karışıklıklara neden oluyordu. Bu sebepten gönüllü olarak

¹³¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-27/5.

¹³² BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-27/6; BOA, ATASE, 110-9-1-4/60-24-6/4.

¹³³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/32.

¹³⁴ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/34.

¹³⁵ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/35.

yazılacak kişilere, askerlik yükümlülüklerinin ortadan kalkmayacağı belirtilmesi gerekmişti.¹³⁶

7 Mayıs'ta Yunan hududu genel kumandanı ve Alasonya ordu müşiri Ethem Paşa, Padişah emrine dayanarak işinde aceleci ve dik kafalılık edenler bulunduğu takdirde gerekli muamelenin yapılacağını beyan ederken,¹³⁷ isim zikretmese de Kâzım Paşa'ya işaret etmişti. Bir gün sonra Ethem Paşa'ya gönderilen "aceledir" notlu telgrafa göre; Selanik'e gönderilen askerî kuvvetlerin Alasonya'ya sevkinde gösterdiği rehavetten ve bazı taburları Selanik'te alıkoymasından dolayı Kâzım Paşa azledilmişti. Yerine askerî teftiş komisyonu reisi Hüseyin Fevzi Paşa getirildi. Bu arada Galos cihetine gönderilen miralay Enver Bey ise Macar Mehmet Ali Paşa'nın damadıydı ve bir müddet Kâzım Paşa'nın maiyetinde bulunduğu, onun yerine de yetkin ve sadık bir mirlivanın atanması emredildi.¹³⁸ Kâzım Paşa 8 Mayıs'a kadar gelen asker gruplarının sevkleri hakkında günbegün rapor vermeye devam etti.¹³⁹ Bu tarih itibarıyla Selanik bölgesinde sadece dört tabur kalmıştı. Bu taburların ikisi Büyük ve Küçük Karaburun ile Apanomi'de, diğeri Poliroz bölgesinde ve bir diğeri ise Siroz sahil mevkiine konuşlandırılmıştı. Dört taburun yerleştirildiği bu alan sahilleri birkaç gündür düşman donanması tarafından tehdit edilmekteydi. Böyle bir zamanda, çevreyi öğrenmiş askerin oradan çekilmesiyle ve yerine acemi askerin konuşlandırılması uygun değildi. Paşa, hâlâ mevcut düzenin korunması taraftarıydı. Karahisar fırkasına ait dört taburun aldırılmasına karşı çıkmış olması da Selanik çevre ve sahillerinin muhafazasını tehlikeye atmak istememesi ile ilgiliydi. Bu sebepten bu karara da kesinlikle karşı çıkmıştı. Gazi Osman Paşa da Selanik ve çevresinin korunması noktasında onunla aynı fikirdeydi. Halihazırda bulunan sekiz taburun en azından on iki tabura çıkarılmasını tekrarladı.¹⁴⁰ Bu arada Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye dairesinden gelen bildirimler, Alasonya mürettebatından olan taburların süratle sevklerinin önemine dikkat çekiyor, bu taburların henüz gönderilmemiş olmasından dolayı ciddi bir mesuliyet altında kalındığından bahsediyordu.¹⁴¹ Kâzım Paşa, aynı günlü raporunda Selanik'te bulunan sekiz tabura dokunulmayıp, peyderpey gelecek taburları, o ana kadar olduğu gibi bekletmeden Yenişehir'e sevk edeceğine vurgu yapar. Emir haricinde bir yere asker sevk edilmediğini ve edilmeyeceğini de ekler.

¹³⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/29.

¹³⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-15-22/2.

¹³⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-15-22/4, BOA, Y.PRK.BŞK, 51/145.

¹³⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/37-47.

¹⁴⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/48.

¹⁴¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-14-23/2.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZIM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

Sorumluluğunun bilincinde olduğunu belirten Kâzım Paşa, edinmiş olduğu rütbeye kadar askerlik sahasındaki deneyimini vurgular. Ayrıca harbin başlangıcından beri birçok zorluğun üstesinden geldiğini ifade eder. Geceli gündüzlü vazifesini ifaya etmeye çalıştığı halde böyle ciddi bir sorumsuzluk ithamı karşısında üzüntüsünü dile getirir.¹⁴² Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye dairesinden gelen cevap ise bir ihtar niteliğindedir: “Mademki şimdiye kadar orada sekiz tabur vardır, gelecek taburlardan hiçbirinin tutulmayıp peyderpey süratle Yenişehir’e gönderilmeleri lazım gelir. Daima bu yolda hareketle, tebliğ edilmedikçe zikrolunan sekiz taburdan fazla bir tabur bile alıkonulmamasına dikkat edilmelidir.”¹⁴³ Kâzım Paşa’nın Selanik’in güvenliğini sağlama endişesi ve kendi başına uyguladığı kararlar azlini gerektiren yegâne nedendir. Atina’nın genel politikası Makedonya’ya bir saldırı düzenleyip Selanik’e doğru bir zafer yürüyüşü yapmaktır.¹⁴⁴ Osmanlı askerinin hudutta savaşırken, Yunanlıların İstanbul-Selanik iltisak hattını bozmak üzere teşebbüslerde bulunmaları¹⁴⁵ esasen Selanik mevkinin önemi de göstermekteydi.

Paşa 11 Mayıs’a kadar Alasonya ve diğer mevkilere gönderilen asker miktarı ve sevkleri noktasında bilgilendirmelere devam etti.¹⁴⁶ Ancak 10 Mayıs tarihli Tekfurdağı topçu kol ağası Sadık Bey’in telgrafı, Selanik memurlarının ileri derecede yavaş hareket ettiğinden bahsederken, günde bir tabur sevk olunabildiğinden şikâyet ediyordu.¹⁴⁷ III. Ordu Kumandanlığından azli sonrası Kâzım Paşa, Selanik V. Ordu müşiri olarak tayin edilmişti. Ancak Abdullah Paşa’nın bir sonraki emre değin hareket etmeyip V. Ordu kumandanlığı görevinde kalması emredilince, Kâzım Paşa teftiş göreviyle Yanya’ya gönderildi.¹⁴⁸ 15 Mayıs’ta hareket edecek olan bir trenle Yanya’ya doğru yola çıkacaktı.¹⁴⁹ Selanik’ten ayrılan Paşa, saat üçte Manastır’a vardı.¹⁵⁰ Manastır’da iken bir an evvel Yanya’ya varmasının fevkalade ehemmiyet arz ettiği, hızlı hareket ederek bir dakika evvel oraya varması istendi.¹⁵¹ Aynı gün Epir’deki askerleri teftiş için hareket ettiği haberi gelmişti.¹⁵² 19 Mayıs günü

¹⁴² BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-14-23/4.

¹⁴³ BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-14-23/7; BOA, Y.PRK.ASK, 124/78.

¹⁴⁴ Rose, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁴⁵ Selanikli Tevfik, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁴⁶ BOA, ATASE, 110-9-1-4/59-20-7/49-51.

¹⁴⁷ BOA, ATASE, 110-9-1-4/2-15-10/5.

¹⁴⁸ BOA, ATASE, 110-9-1-4/4-24-5/6-7.

¹⁴⁹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/4-24-6/12.

¹⁵⁰ BOA, ATASE, 110-9-1-4/4-24-6/13.

¹⁵¹ BOA, ATASE, 110-9-1-4/4-24-7/6.

¹⁵² BOA, Y.PRK.PT, 12/47-1.

Mabeyn-i Hümayun Başkitabetine gönderdiği telgrafta Yanya'ya vardığını arz ediyordu.¹⁵³ Varış haberi, Mirliya Ahmet Talat tarafından Başkâtip Mehmet Kâmil Bey'e aynı gün rapor edilmişti.¹⁵⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1897 harbinde askerî yeterliliğini test etmekle beraber, yıllardır devam eden Yunan ve Bulgar çetelerinin dağınık ama etkili iç güvenlik tehditleriyle yeniden yüzleşmek zorunda kalmıştı. Savaş öncesi ve esnasındaki cephe raporları, ordunun iletişim, iaşe ve yol güzergahları noktasında sorunlar yaşamaya devam ettiğini göstermişti. Zaferle sonuçlanmış olsa da bu harp, askerî kapasite açısından eksiklikleri daha da görünür kılmıştı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki raporlarda tekrar edilen silah, askerî kıyafet ve barınma koşullarındanki yetersizlikler malî durumla doğrudan ilgiliydi. Kâzım Paşa'nın Selanik'in güvenliğini sağlama noktasındaki ısrarları ve merkezden bağımsız aldığı kararlar da esasen bahsedilen bu eksikliklerden kaynaklıydı. Savaşın gidişatı açısından Selanik gibi bir iltisak hattının muhafazası, yetersizliklere rağmen sağlanabilmeliydi. Zira şehirdeki Rum nüfusla ilişkili olarak, Paşa olası bir ihtilali tehlikeli görmüştü. Benzer şekilde Osmanlı tebaasının sınır ülke ahalisiyle olan dinî rabitalarına çektiği dikkat, savaşla ilgili olmasa da yine ayaklanma riskine karşı bir uyarıydı. Savaş sebebiyle Müslüman ahalinin askere alınması mevcut nüfusu azaltırken, Rum ve Bulgarların nüfus bileşeni açısından kuvvetlenmesi de Kâzım Paşa'nın Selanik'i koruma ısrarının nedenlerindendi. Özetle Paşa'nın III. Ordu'nun merkezi olarak Selanik'i muhafaza noktasında duyduğu endişeleri ve aldığı kararları bu bağlamda anlamak gerekir.

Kâzım Paşa'nın Rum ve Bulgar çetelerinin varlığına ilişkin doğrudan değerlendirmeleri, esas itibariyle savaşın denizde değil, karada gerçekleşmiş olmasıyla da bağlantılıydı. Dolayısıyla Osmanlı için bu savaş, donanma hareketi açısından zayıflıkları da gözler önüne sermişti. Paşa'nın raporları, dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nin kısıtlı imkanlarına dikkat çekse de sonuç itibariyle askerî organizasyon açısından başarılar elde edilmişti. Bu sebeple 1897 Osmanlı-Yunan Harbi askerî tarih bakımından Selanik merkezli bir iç tehdit meselesi, demiryolları ve limanlar üzerinden eksikliklerin sınındığı bir seferberlik olarak da anlaşılmalıdır.

¹⁵³ BOA, Y.PRK.ASK, 125/75.

¹⁵⁴ BOA, Y.PRK.ASK, 125/66.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZİM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN
HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları:

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA)**

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 3521/264055-3, 3528/264548-3.

Dahiliye - Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi (DH.EUM.VRK), 2/70-1.

Dahiliye - Mektubi Kalemi (DH.MKT), 2561/22-1.

Dahiliye - Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI), 18/25-1.

İrade - Dahiliye (İ.DH), 1474/25-1, 1474/61-3.

Yıldız - Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 93/5-1, 125/66, 124/78, 125/75.

Yıldız - Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK), 48/112-9, 51/145.

Yıldız - Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 164/79-1.

Yıldız - Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT), 12/47-1.

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE) - Osmanlı-Yunan Harbi (1895) - (110-9-1-4).

2-14-23/4, 11-6-1/2-8, 11-9-1/6, 12-13-1/17, 11-9-3/2, 11-9-1/11, 12-11-1/49, 12-11-7/2, 58-16-3/2, 12-11-7/6, 59-20-7/23, 58-16-3/4, 58-16-3/6, 58-16-5/4, 13-17-10/2, 57-54-6/2-44, 11-9-1/81, 11-9-1/92, 11-9-1/94, 57-13-11/8, 12-14-5/64, 12-14-5/70, 12-14-5/73, 12-14-5/77, 60-25-6/2-3, 60-25-8/2, 60-25-6/4-5, 60-25-4/8, 60-25-5/4, 60-25-5/2, 60-25-5/5, 11-9-1/9, 11-9-1/15, 11-9-1/23, 12-11-6/2, 12-11-6/6, 58-16-7/4, 58-16-7/5-6, 59-20-9/4, 59-20-9/5, 59-20-9/6, 60-23-2/6, 59-20-9/2, 59-20-9/7, 59-20-9/10, 59-20-9/8, 59-20-9/11, 59-20-9/15, 59-20-7/17, 12-13-2/11, 12-13-3/6, 57-13-11/5-6, 31-102-11/9, 57-13-11/21, 59-20-7/3, 59-20-7/6, 59-20-7/7, 60-25-6/9, 60-25-6/10-11, 60-25-6/13, 60-25-6/12, 59-20-7/8, 59-20-7/10, 59-20-7/11, 59-20-7/12, 59-20-7/14-15, 59-20-7/16, 59-20-7/17, 60-25-6/16, 60-24-7/4, 59-20-7/20, 59-20-9/14, 60-24-27/2, 60-24-27/3, 60-24-27/4, 60-24-27/5, 60-24-

27/6, 60-24-6/4, 59-20-7/32, 59-20-7/34, 59-20-7/35, 59-20-7/29, 2-15-22/2, 2-15-22/4, 59-20-7/37-47, 59-20-7/48, 2-14-23/2, 2-14-23/4, 2-14-23/7, 59-20-7/49-51, 2-15-10/5, 4-24-5/6-7, 4-24-6/12, 4-24-6/13, 4-24-7/6, 26-80-1/8-10.

Araştırma - İnceleme Eserler:

ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

ARSEVEN, Celal Esad, *Eski İstanbul (Abidat ve Mebanisi)*, Haz. Dilek Yelkenci, Çelik Gürsoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1989.

_____, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, (Haz.) Ekrem Işın, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

BARTLETT, Ashmead, *Teselya Ma'rekesinde*, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315.

CLİVE, Bigham, *Teselya'da Osmanlı Ordusuyla*, (Çev.) Cemaleddin, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1315.

DRIÅULT, Edouard, *Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, (Çev.) Nafiz, Muhtar Halid Kitabhanesi, İstanbul 1328.

ÇELİK, Yüksel Fatih Yeşil, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, Ankara 2023.

EYİCE, Semavi, "Arseven, Celâl Esat (1875-1971)", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 3, İstanbul 1991, ss. 397-399.

GOLTZ, Colmar F. von der, *Osmanlı-Yunan Seferi 1313/1897*, (Çev.) Yakup Şevki, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Osmaniye Matbaası, Dersaadet 1326.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi C. VIII*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İsis, İstanbul 1999.

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZİM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN
HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

MEHMED Vecihi ve Rüfekası, *Musavver Tarih-i Harb*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1315.

OSMAN Senai, *Osmanlı-Yunan Seferi Dömeke Meydan Muharebesi*, Cild-i Evvel, Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, Dersaadet 1314.

ÖLMEZ, Adem, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

_____, “1897 Osmanlı-Yunan Savaşı’nda Epir Cephesinin Savaş Sonucuna Etkileri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Say 1, Nisan 2009, ss. 81-89.

ÖZCAN, Büşra Nur, *Celal Esad Arseven’in Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Erhan Güllü, İstanbul 2019.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*, C.1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1940.

PALMER, Frederick, *Going to War in Greece*, R. H. Russell Publisher, New York 1897.

ROSE, W. Kinnaird, *With the Greeks in Thessaly*, Methuen Pub., London 1897.

SELANİKLİ Tevfik, *Mir‘at-ı Vuku‘ât-ı Harbiye*, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul 1315.

SERBESTOĞLU, İbrahim, “1897 Türk-Yunan Savaşı’nda Ecnebilerin Zararlarının Tazmîni Meselesi”, *OTAM*, 34/Güz 2013, ss. 223-243.

SÜLEYMAN Tevfik, *Teselya’da Bir Cevelan ve Dört Aylık Seyâhatim*, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet 1313.

SÜREYYA, Mehmet, *Sicill-i Osmanî 2*, (Haz.) Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

_____, *Sicill-i Osmanî* 6, (Haz.) Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

TUKİN, Cemal, “Girit”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 14, İstanbul 1996, ss. 85-93.

1897 Türk-Yunan Harbi, Genel Kurmaya Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1982.

Gazeteler:

“92 Yaşında Bulunan Müşir Kâzım Pş. Plevne Harbini Anlatıyor”, *Vakit*, 30 Ağustos 1934, ss. 11-12.

İnternet Kaynakları:

FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ ARŞİVİ - FERİDUN FAZIL TÜLBENTÇİ ARCHİVE, “Aydın Valisi müşir Kâzım Paşa-Kazım Pacha gouverneur d’Aidin”, (09/2028), Salt Araştırma Arşivi, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/21507?locale=tr> (26.04.2025).

III. ORDU MÜŞİRİ KÂZİM PAŞA'NIN RAPORLARINDA 1897 OSMANLI-YUNAN
HARBİ: LOJİSTİK SÜREÇLER, İHTİYAÇLAR VE TEDBİRLER

EK. 1. Aydın Valisi Müşir Kâzım Paşa

Kaynak: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/21507?locale=tr>